اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ؕ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرٰتٍ مِّنْ اَكْمَامِهَا وَ

قيامت جي علم جو حوالو انهيءَ جي طرف آهي ف١١٤ ۽ ڪو بہ ميوو پنهنجي پردي مان نہ ٿو نڪري ۽

مَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ ؕ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ اَيْنَ شُرَكَآءِىْ

ڪنهن مادي کي پيٽ نہ ٿو ٿئي ۽ نہ ورِي ڄڻي ٿي مگر ان جي علم سان ف١١٥ ۽ جنهن ڏينهن انهن کي ندا فرمائيندو ف١١٦ تہ ڪٿي آهن منهنجا شريڪ

قَالُوْۤا اٰذَنّٰكَ ۙ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيْدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَدْعُوْنَ

ف١١٧ چوندا اسان توکي چئي چڪا آهيون تہ اسان مان ڪو بہ شاهد نہ آهي ف١١٨ ۽ اهي انهن کان وڃائجي ويا جن جي اڳي پوڄا ڪندا هُئا ف١١٩

مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوْا مَا لَهُمْ مِّنْ مَّحِيْصٍ ﴿٤٨﴾ لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَآءِ

۽ سمجهي ويا تہ انهن کي ڪاڏي بہ ف١٢٠ ڀڄڻ جي جاءِ نہ آهي. انسان ڀلائي گهرڻ کان ٿڪجي نہ ٿو

الْخَيْرِ ۫ وَاِنْ مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَـُٔوْسٌ قَنُوْطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا

ف١٢١ ۽ جي ڪا تڪليف پهچي ف١٢٢ تہ نا اميد ۽ مايوس ٿيو وڃي ف١٢٣ ۽ جيڪڏهن اسان ان کي پنهنجي رحمت جو ڪو مزو ڏيون ف١٢٤

مِنْۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُوْلَنَّ هٰذَا لِىْ ۙ وَمَاۤ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ

ان تڪليف کان پوءِ جيڪا ان کي پهتي هُئي تہ چوندو هيءَ تہ منهنجي آهي ف١٢٥ ۽ منهنجي گمان ۾ قيامت قائم نہ ٿيندي

وَّلَئِنْ رُّجِعْتُ اِلٰى رَبِّىْۤ اِنَّ لِىْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰى ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ

۽ جيڪڏهن ف١٢٦ مان پنهنجي رب جي طرف موٽايو بہ ويس تہ ضرور منهنجي واسطي ان وٽ بہ چڱائي آهي ف١٢٧ پوءِ اسان ضرور ٻڌائينداسين

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِمَا عَمِلُوْا ۫ وَلَنُذِيْقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيْظٍ ﴿٥٠﴾ وَاِذَاۤ

ڪافرن کي جيڪي انهن ڪيو ف١٢٨ ۽ ضرور انهن کي سخت عذاب چکائينداسين. ف١٢٩ ۽ جڏهن اسان انسان تي احسان

اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُوْ دُعَآءٍ

ڪريون ٿا تہ اهو مُنهن ڦيري ٿو ف١٣٠ ۽ پنهنجي پاسي پري هٽي وڃي ٿو ف١٣١ ۽ جڏهن ان کي تڪليف پهچي ٿي ف١٣٢ تہ پوءِ گهڻي

عَرِيْضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهٖ مَنْ

دعا وارو آهي. ف١٣٣ تون فرماءِ ف١٣٤ ڀلا ٻڌايو جيڪڏهن هيءُ قرآن الله وٽان آهي ف١٣٥ پوءِ توهان ان جو انڪار ڪيو تہ ان کان

اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِىْ شِقَاقٍۢ بَعِيْدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِى الْاٰفَاقِ

وڌيڪ گمراهہ ڪير آهي جيڪو پري ضد ۾ هجي ف١٣٦ هاڻي اسان انهن کي ڏيکارينداسين پنهنجون آيتون سڄي دُنيا ۾ ف١٣٧ ۽ خود

وَفِىْۤ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ؕ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ

سندن ذات ۾ ف١٣٨ ايتري تائين جو انهن تي ظاهر ٿي وڃي تہ اهو ئي حق آهي ف١٣٩ ڇا تنهنجي رب جو هر شيءِ تي

ف١١٤ پوءِ جنهن کان قيامت جو وقت معلوم ڪيو وڃي، ان کي لازم آهي تہ چوي تہ الله تعاليٰ ڄاڻڻ وارو آهي. ف١١٥ يعني الله تعاليٰ پردي مان ميوي جي ڪڍڻ کان اڳ ان جي احوال کي ڄاڻي ٿو ۽ عورت جي حمل کي ۽ ان جي گهڙين کي ۽ وضع جي وقت کي ۽ ان جي ناقص ۽ غير ناقص ۽ چڱي ۽ بُري، نر ۽ مادي وغيره سڀ کي ڄاڻي ٿو. ان جو علم بہ انهيءَ جي طرف حوالي ڪرڻ گهرجي. جيڪڏهن هي اعتراض ڪيو وڃي تہ اولياءِ ڪرام ڪشف وارا اڪثر ڪري انهن امور جون خبرون ڏين ٿا ۽ اهي صحيح واقع ٿين ٿيون، بلڪ ڪڏهن نجومي ۽ ڪاهن بہ خبرون ڏين ٿا. ان جو جواب هي آهي تہ نجومين ۽ ڪاهنن جون خبرون تہ صرف انڪل جون ڳالهيون آهن، جيڪي گهڻي ڀاڱي غلط ٿي وڃن ٿيون. اهو علم ئي نہ آهي بي حقيقت ڳالهيون آهن ۽ ولين سڳورن جون خبرون بيشڪ صحيح ٿين ٿيون ۽ اهي علم مان فرمائن ٿا ۽ هي علم انهن جو ذاتي نہ آهي، الله تعاليٰ جو عطا فرمايل آهي. پوءِ حقيقت ۾ هي انهيءَ جو علم ٿيو، غير جو نہ. (خازن). ف١١٦ يعني الله تعاليٰ مُشرڪن کي فرمائيندو تہ. ف١١٧ جيڪي توهان دُنيا ۾ ڀانئيا هُئا جن کي توهان پوڄيندا هيوَ، ان جي جواب ۾ مُشرڪ. ف١١٨ جيڪو اڄ اها باطل شاهدي ڏئي تہ تنهنجو ڪو شريڪ آهي يعني اسان سڀ مؤمن موحد آهيون. اهو مُشرڪ عذاب ڏسي ڪري چوندا ۽ پنهنجن بُتن کان بري هجڻ جو اظهار ڪندا. ف١١٩ دنيا ۾ يعني بُت. ف١٢٠ عذاب الاهيءَ کان بچڻ ۽. ف١٢١ هميشہ الله تعاليٰ کان مال، شاهوڪاري ۽ تندرستي گهرندو رهي ٿو. ف١٢٢ يعني ڪا سختي مصيبت ۽ روزگار جي تنگي. ف١٢٣ الله تعاليٰ جي فضل ۽ رحمت کان مايوس ٿي وڃي ٿو. هي ۽ هن کان پوءِ جيڪو ذڪر فرمايو وڃي ٿو، اهو ڪافر جو حال آهي ۽ مؤمن الله تعاليٰ جي رحمت کان مايوس نہ ٿا ٿين لَا يَايْئَسُ مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُوْنَ. ف١٢٤ صحت، سلامت، مال ۽ دولت عطا فرمائي ڪري. ف١٢٥ خالص منهنجو حق آهي، مان پنهنجي عمل سان ان جو حقدار آهيان. ف١٢٦ بالفرض جيئن مسلمان چون ٿا. ف١٢٧ يعني اتي بہ منهنجي لاءِ دُنيا وانگر عيش، راحت، عزت ۽ ڪرامت آهي. ف١٢٨ يعني سندن بُرا عمل ۽ انهن عملن جا نتيجا ۽ جنهن عذاب جا هي حقدار آهن، اُن کان کين آگاهہ ڪنداسون. ف١٢٩ يعني نهايت سخت. ف١٣٠ ۽ ان احسان جو شڪر بجا نہ ٿو آڻي ۽ ان نعمت تي غرور ڪري ٿو ۽ نعمت ڏيڻ واري پروردگار کي وساري ڇڏي ٿو. ف١٣١ ياد الاهيءَ کان تڪبر ڪري ٿو. ف١٣٢ ڪنهن قسم جي پريشاني، بيماري يا ناداري وغيره جي پيش اچي ٿي. ف١٣٣ خوب دُعائون گهري ٿو، روئي ٿو، عاجزي نيازي ڪري ٿو ۽ لڳاتار دعائون گهرندو وڃي ٿو. ف١٣٤ اي محبوب محمد مصطفيٰ صلي الله تعاليٰ عليہ وآلہ وسلم! مڪہ مڪرمہ جي ڪافرن کي. ف١٣٥ جيئن محبوب نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليہ وآلہ وسلم جن فرمائن ٿا ۽ چٽا دليل ثابت ڪن ٿا. ف١٣٦ حق جي مخالفت ڪري ٿو. ف١٣٧ آسمان ۽ زمين جي پاسن ۾ سج، چنڊ، ستارا، نباتات ۽ حيوان. اُهي سڀ ان جي قدرت ۽ حڪمت تي دلالت ڪرڻ وارا آهن. حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو تہ انهن آيتن مان مراد گذريل امتن جا اجڙيل ڳوٺ آهن، جن مان نبين سڳورن جي تڪذيب ڪرڻ وارن جو حال معلوم ٿئي ٿو. ڪن مفسرن فرمايو تہ انهن نشانين مان اولهہ ۽ اوڀر جون اُهي فتحون مراد آهن، جيڪي الله تعاليٰ پنهنجي حبيب صلي الله تعاليٰ عليہ وآلہ وسلم جن ۽ سندن نيازمندن کي عنقريب عطا فرمائڻ وارو آهي. ف١٣٨ انهن جي هستين ۾ ڪئين صنعت جا لطائف ۽ بيشمار حڪمت جا عجائب آهن يا هيءَ معنيٰ آهي تہ بدر ۾ ڪافرن کي مغلوب ۽ مقهور ڪري خود انهن جي پنهنجي احوال ۾ پنهنجين نشانين جو مشاهدو ڪرائي ڇڏيائين يا هيءَ معنيٰ آهي تہ مڪہ مڪرمہ فتح فرمائي ڪري اُن ۾ پنهنجيون نشانيون ظاهر ڪنداسون. ف١٣٩ يعني اسلام ۽ قرآن جي سچائي ۽ حقانيت انهن تي ظاهر ٿي وڃي.

اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ شَهِیْدٌ ﴿۵۳﴾ اَلَاۤ اِنَّهُمْ فِیْ مِرْیَةٍ مِّنْ لِّقَآءِ
شاهد هجڻ ڪافي نه آهي ڇا. ضرور انهن کي پنهنجي رب سان ملڻ ۾ شڪ آهي
رَبِّهِمْ ؕ اَلَاۤ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ ﴿۵۴﴾
ف۱۴۰ ڇا ڏسو اهو هر شيءِ کي گهيري ۾ رکندڙ آهي ف۱۴۱.

ع ٦ / ١٠ / ١

سُوْرَةُ الشُّوْرٰى ٤٢ مَكِّيَّةٌ ٦٢ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ | اٰیَاتُهَا ٥٣ رُكُوْعَاتُهَا ٥

سورة شوريٰ مڪي آهي ان ۾ ٥ الله نهايت مهربان رحم واري جي نالي سان شروع ف۱ ٥٣ ٽيونجاهه آيتون ۽ پنج رڪوع آهن

حٰمٓ ﴿۱﴾ عٓسٓقٓ ﴿۲﴾ كَذٰلِكَ یُوْحِیْۤ اِلَیْكَ وَ اِلَى الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِكَ ۙ
ايئن ئي وحي فرمائي ٿو تنهنجي طرف ف۲ ۽ تو کان اڳين جي طرف ف۳
اللّٰهُ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ ﴿۳﴾ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِی الْاَرْضِ ؕ وَ هُوَ
الله عزت ۽ حڪمت وارو. انهيءَ جو آهي جو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جو ڪجهه زمين ۾ آهي ۽ اهو ئي
الْعَلِیُّ الْعَظِیْمُ ﴿۴﴾ تَكَادُ السَّمٰوٰتُ یَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَ الْمَلٰٓىِٕكَةُ
بلندي ۽ عظمت وارو آهي. قريب ٿئي ٿو جو آسمان پنهنجي مٿان کان ڦاٽي پون ف۴ ۽ ملائڪ پاڪائي
یُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ یَسْتَغْفِرُوْنَ لِمَنْ فِی الْاَرْضِ ؕ اَلَاۤ اِنَّ
بيان ڪندا آهن پنهنجي رب جي تعريف سان گڏ ۽ زمين وارن جي واسطي معافي گهرندا آهن ف۵ ڇا ڏسو
اللّٰهَ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِیْمُ ﴿۵﴾ وَ الَّذِیْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِیَآءَ
بيشڪ الله ئي بخشڻهار مهربان آهي. ۽ جن الله کان سواءِ ٻيا والي ٺاهي رکيا آهن ف۶ اهي
اللّٰهُ حَفِیْظٌ عَلَیْهِمْ ۖ وَ مَاۤ اَنْتَ عَلَیْهِمْ بِوَكِیْلٍ ﴿۶﴾ وَ كَذٰلِكَ اَوْحَیْنَاۤ
الله جي نظر ۾ آهن ف۷ ۽ تون انهن جو ذميوار نه آهين ف۸. ۽ اهڙيءَ طرح اسان تنهنجي طرف عربي قرآن وحي سان
اِلَیْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِیًّا لِّتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَ مَنْ حَوْلَهَا وَ تُنْذِرَ یَوْمَ
موڪليو جيئن تون ڊيڄارين سمورن شهرن جي اصل (مڪي) وارن کي ۽ ان جي آس پاس وارن کي ف۹ ۽ ڊيڄارين تون
الْجَمْعِ لَا رَیْبَ فِیْهِ ؕ فَرِیْقٌ فِی الْجَنَّةِ وَ فَرِیْقٌ فِی السَّعِیْرِ ﴿۷﴾ وَ لَوْ
گڏ ٿيڻ واري ڏينهن کان جنهن ۾ ڪو شڪ نه آهي ف۱۰ هڪ ٽولو جنت ۾ آهي ۽ ٻيو ٽولو جهنم ۾. ۽ جيڪڏهن
شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّ لٰكِنْ یُّدْخِلُ مَنْ یَّشَآءُ فِیْ
الله گهري ها ته انهن سمورن کي هڪ دين تي ڪري ڇڏي ها پر الله پنهنجي رحمت ۾ وٺي ٿو جنهن کي گهري ف۱۱

ف۱۴۰ ڇو ته اهي بعث ۽ قيامت جا قائل نه آهن. ف۱۴۱ ڪا به شيءِ ان جي علمي احاطي کان ٻاهر نه آهي ۽ ان جي معلومات غير متناهي آهي ۽ ان جي

ف۱ سُوْرَةُ شُوْرٰى ١ جمهور روت مڪي آهي ۽ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما جي هڪ قول ۾ ان جون چار آيتون مدينه طيبه ۾ نازل ٿيون. جن جي پهرين آيت قُلْ لَّاۤ اَسْئَلُكُمْ عَلَیْهِ اَجْرًا آهي. هن سورة ۾ پنج رڪوع، ٽيونجاهه آيتون، اٺ سو ڇائٽيهه ڪلما ۽ ٽي هزار پنج سو اٺاسي حرف آهن. (خازن). ف۲ غيبي خبرون. ف۳ نبين سڳورن کي وحي فرمائي چڪو. ف۴ الله تعالىٰ جي عظمت ۽ ان جي بلند شان کان. ف۵ يعني ايمان وارن جي لاءِ ڇو ته ڪافرن جي لائق نه آهن جو ملائڪ انهن جي لاءِ استغفار گهرن. هيءَ ٿي سگهي ٿو ته ڪافرن جي لاءِ هيءَ دعا گهرن ته انهن کي ايمان ڏئي ڪري انهن جي مغفرت فرماءِ. ف۶ يعني بت جن کي اهي پوڄن ۽ معبود سمجهن ٿا. ف۷ انهن جا عمل ۽ فعل ان جي سامهون آهن. اهو انهن کي بدلو ڏيندو. ف۸ تو کان انهن جي فعلن جي پڇا نه ٿيندي. ف۹ يعني ساري جهان جا ماڻهو

تن سيني کي. ف۱۰ يعني قيامت جي ڏينهن کان ڊيڄاريو، جنهن ۾ الله تعالىٰ اڳين ۽ پوين، آسمان ۽ زمين وارن سيني کي گڏ ڪندو ۽ ان گڏجاڻي کان پوءِ وري سڀ پکڙجي ويندا. ف۱۱ ان کي اسلام جي توفيق ڏئي ٿو.

رَحْمَتِهٖ ؕ وَالظّٰلِمُوْنَ مَا لَهُمْ مِّنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ۝٨ اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ

۽ ظالمن جو نہ ڪو دوست هوندو نہ ڪو مددگار و١٢ ڇا الله کان سواءِ بيا

دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ ۚ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِ الْمَوْتٰى ۫ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ

والي ناهيا اٿن و١٣ الله ئي تہ والي آهي ۽ اهوئي مُئل جياريندو ۽ اهو سڀ ڪجھ

ع ٩/٢ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝٩ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيْهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهٗۤ اِلَى اللّٰهِ ؕ

ڪري سگھي ٿو. و١٤ ۽ توهان جنهن ڳالهہ ۾ و١٥ اختلاف ڪيو پوءِ ان جو نيصلو الله جي حوالي آهي و١٦

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبِّيْ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖۗ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ۝١٠ فَاطِرُ

اهو آهي الله منهنجو رب مون اُن تي ڀروسو ڪيو ۽ مان ان جي طرف رجوع ڪريان ٿو. و١٧ آسمانن ۽

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّمِنَ

زمين جو خالق. توهان جي واسطي توهان مان و١٨ جوڙا ناهيائين ۽ نر ۽ مادي چوپايا.

الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًا ۚ يَذْرَؤُكُمْ فِيْهِ ؕ لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ

ان سان و١٩ توهان جي نسل پکيڙي ٿو ان جهڙو ڪو بہ نہ آهي ۽ اهوئي

السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ۝١١ لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ يَبْسُطُ

ٻڌي ڏسي ٿو. انهيءَ جي واسطي آهن آسمانن ۽ زمين جون ڪنجيون و٢٠ روزي وسيع ڪري ٿو

الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ؕ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۝١٢ شَرَعَ لَكُمْ

جنهن جي لاءِ گھري ۽ تنگ فرمائي ٿو و٢١ بيشڪ اهو سڀ ڪجھ ڄاڻي ٿو. توهان جي واسطي دين جي اها وات

مِّنَ الدِّيْنِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوْحًا وَّالَّذِيْۤ اَوْحَيْنَاۤ اِلَيْكَ وَمَا

مقرر فرمايائين جنهن جو نوح کي بہ حڪم ڏنو هئائين و٢٢ ۽ جيڪي اسان تنهنجي طرف وحي موڪليو و٢٣ ۽ جنهن جو

وَصَّيْنَا بِهٖۤ اِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى وَعِيْسٰۤى اَنْ اَقِيْمُوا الدِّيْنَ وَلَا

حڪم اسان ابراهيم ۽ موسىٰ ۽ عيسىٰ کي ڏنو و٢٤ تہ دين نيڪ رکو و٢٥ ۽ ان ۾ ٽوٽ

تَتَفَرَّقُوْا فِيْهِ ؕ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِيْنَ مَا تَدْعُوْهُمْ اِلَيْهِ ؕ اَللّٰهُ يَجْتَبِيْۤ

نہ وجھو و٢٦ مشرڪن تي ڏاڍو ڏکيو آهي اهو و٢٧ جنهن جي طرف توهان انهن کي سڏيو ٿا. الله پنهنجي ويجھائي

اِلَيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْۤ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ ۝١٣ وَمَا تَفَرَّقُوْۤا اِلَّا

لاءِ چونڊي ٿو جنهن کي گھري و٢٨ ۽ پنهنجي طرف راهہ ڏي ٿو ان کي جيڪو رجوع ڪري ٿو و٢٩ ۽ انهن ٽوٽ نہ وڌي مگر

و١٢ يعني ڪافرن کي عذاب کان بچائڻ وارو ڪونهي.

و١٣ يعني ڪافرن الله تعالىٰ کي ڇڏي بُتن کي پنهنجو والي بنائي ورتو آهي. اهو باطل آهي.

و١٤ پوءِ انهيءَ کي والي بنائڻ مناسب آهي.

و١٥ دين جي ڳالهين مان ڪافرن سان.

و١٦ قيامت جي ڏينهن توهان جي وچ ۾ فيصلو فرمائيندو تہ توهان انهن کي ڇنو.

و١٧ هر امر ۾.

و١٨ يعني توهان جي جنس مان.

و١٩ يعني اُن شاديءَ مان (خازن).

و٢٠ مراد هيءَ آهي تہ آسمان ۽ زمين جي سمورن خزانن جون ڪنجيون، تہ ٽي مينهن جا خزانا هجن يا رزق جا.

و٢١ جنهن جي لاءِ چاهي. اهو مالڪ آهي، رزق جون ڪنجيون ان جي قدرت جي هٿ ۾ آهن.

و٢٢ حضرت نوح عليه السلام شريعت وارن نبين سڀني ۾ سڀني کان پهريون نبي آهي.

و٢٣ اي سراپا نور حضور محبوب سيد الانبياء صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم!

و٢٤ معنيٰ هيءَ آهي تہ حضرت نوح عليه السلام کان توهان تائين اي محبوب سيد الانبياء صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم! جيترا نبي سڀ ڳوراٿيا، سڀني جي لاءِ اسان دين جي هڪ ئي وات مقرر ڪئي، جنهن ۾ اهي سڀ متفق آهن. اها وات هيءَ آهي.

و٢٥ دين مان مراد اسلام آهي. معنيٰ هيءَ آهي تہ الله تعالىٰ جي توحيد ۽ طاعت ۽ ان تي ۽ ان جي رسولن تي، ڪتابن تي ۽ جزا جي ڏينهن تي ۽ باقي دين جي سڀني ضرورتن تي ايمان آڻڻ لازم ڪيو تہ اهي امور سڀني نبين سڳورن جي امتن جي لاءِ هڪجهڙا لازم آهن.

و٢٦ حضرت علي المرتضىٰ ڪرم الله تعالىٰ وجهه الڪريم فرمايو تہ جماعت رحمت ۽ فرقت عذاب آهي. خلاصو هي آهي تہ اصول دين ۾ سمورا مسلمان تو ڙي اهي ڪنهن وقت يا ڪنهن اُمت جا هجن، برابر آهن. انهن ۾ ڪو اختلاف نہ آهي. البت احڪام ۾ امتون پنهنجن احوالن ۽ خصوصيتن جي اعتبار سان الڳ آهن. جيئن الله تعالىٰ فرمايو لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا. و٢٧ يعني بُتن کي ڇڏڻ ۽ توحيد اختيار ڪرڻ. و٢٨ پنهنجن ٻانهن مان انهيءَ کي توفيق ڏئي ٿو. و٢٩ ۽ ان جي طاعت قبول ڪري.

مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًاۢ بَيْنَهُمْ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ

هن کان پوءِ جو وٽن علم اچي چڪو هو ف٣٠ هڪ ٻئي ۾ حسد جي ڪري ف٣١ ۽ جيڪڏهن تنهنجي رب جي طرفان هڪ ڳالهه

مِنْ رَّبِّكَ اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِیَ بَیْنَهُمْ ؕ وَاِنَّ الَّذِیْنَ اُوْرِثُوا

طي نه ٿي هجي ها ف٣٢ هڪ مقرر مدت تائين ف٣٣ ته ڪڏهن جو انهن ۾ فيصلو ٿي وڃي ها ف٣٤ ۽ بيشڪ جيڪي انهن کان

الْكِتٰبَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ لَفِیْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِیْبٍ (١٤) فَلِذٰلِكَ فَادْعُ ۚ

پوءِ ڪتاب جا وارث ٿيا ف٣٥ اهي ان کان هڪ ٺوڪي ۾ وجهندڙ شڪ ۾ ٿا ٿل آهن ف٣٦ پوءِ انهيءَ جي واسطي سڏ ف٣٧

وَاسْتَقِمْ كَمَاۤ اُمِرْتَ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ ۚ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَاۤ اَنْزَلَ

۽ ثابت قدم رهه ف٣٨ جيئن توکي حڪم ٿيو آهي ۽ انهن جي خواهش تي نه هل ۽ چئو ته مون ايمان آندو ان تي جيڪي

اللّٰهُ مِنْ كِتٰبٍ ۚ وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَیْنَكُمْ ؕ اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ؕ لَنَاۤ

الله ڪتاب لاٿا ف٣٩ ۽ مون کي حڪم آهي ته مان توهان ۾ انصاف ڪريان ف٤٠ الله اسان ۽ توهان سڀني جو رب آهي ف٤١ اسان

اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ؕ لَا حُجَّةَ بَیْنَنَا وَبَیْنَكُمْ ؕ اَللّٰهُ یَجْمَعُ

جي واسطي اسان جا عمل ۽ توهان جي واسطي توهان جا عمل ف٤٢ ڪا حجت نه آهي اسان ۾ ۽ توهان ۾ ف٤٣ الله اسان سڀني کي گڏ ڪندو ف٤٤

بَیْنَنَا ۚ وَاِلَیْهِ الْمَصِیْرُ (١٥) وَالَّذِیْنَ یُحَآجُّوْنَ فِی اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا

۽ انهيءَ جي طرف موٽڻو آهي. ۽ اهي جيڪي الله جي باري ۾ جهڳڙو ڪن ٿا ان کان پوءِ جو مسلمان ان جي دعوت قبول ڪري

اسْتُجِیْبَ لَهٗ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَیْهِمْ غَضَبٌ وَّ

چڪا آهن ف٤٥ انهن جو دليل محض بيڪار آهي سندن رب وٽ ۽ انهن تي ڏمر آهي ف٤٦

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِیْدٌ (١٦) اَللّٰهُ الَّذِیْۤ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ وَ

۽ انهن جي واسطي سخت عذاب آهي. ف٤٧ الله آهي جنهن حق سان گڏ ڪتاب لاٿو ف٤٨ ۽ انصاف جي تارازي

الْمِیْزَانَ ؕ وَمَا یُدْرِیْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِیْبٌ (١٧) یَسْتَعْجِلُ بِهَا

ف٤٩ ۽ توکي ڪهڙي خبر شايد قيامت قريب ئي هجي ف٥٠ ان جي جلدي جو شور مچائن ٿا اهي جيڪي ان تي

الَّذِیْنَ لَا یُؤْمِنُوْنَ بِهَا ۚ وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا مُشْفِقُوْنَ مِنْهَا ۙ وَیَعْلَمُوْنَ

ايمان نه ٿا رکن ف٥١ ۽ جن جو ان تي ايمان آهي اهي ان کان ڊڄن ٿا ۽ ڄاڻن ٿا ته بيشڪ

اَنَّهَا الْحَقُّ ؕ اَلَاۤ اِنَّ الَّذِیْنَ یُمَارُوْنَ فِی السَّاعَةِ لَفِیْ ضَلٰلٍۭ بَعِیْدٍ (١٨)

اهو حق آهي، ٻڌو بيشڪ جيڪي قيامت ۾ شڪ ڪن ٿا ضرور اهي پري جي گمراهي ۾ آهن.

ف٣٠ يعني ڪتابين پنهنجن نبين سڳورن کان پوءِ جيڪو دين ۾ اختلاف وڌو ته ڪنهن توحيد اختيار ڪئي، ڪو ڪافر ٿي ويو. اهي ان کان اڳ ڄاڻي چڪا هئا ته هن طرح اختلاف ڪرڻ ۽ ٽولا ٽولا ٿي وڃڻ گمراهي آهي پر ان جي باوجود انهن اهو سڀ ڪجهه ڪيو.

ف٣١ ۽ رياست ۽ ناحق جي حڪومت جي شوق ۾.

ف٣٢ ۽ عذاب جي مؤخر فرمائڻ جي.

ف٣٣ يعني قيامت جي ڏينهن تائين.

ف٣٤ ڪافرن تي دنيا ۾ عذاب فرمائي ڪري.

ف٣٥ يهودي ۽ نصراني.

ف٣٦ يعني پنهنجي ڪتاب تي مضبوط ايمان نه ٿا رکن يا هيءَ معنيٰ آهي ته اهي قرآن پاڪ جي طرف کان يا محبوب سيد عالم محمد مصطفيٰ صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي طرف کان شڪ ۾ پيل آهن.

ف٣٧ يعني انهن ڪافرن جي ان اختلاف ۽ پريشاني جي سبب کان انهن کي توحيد ۽ ملت حنفيه تي متفق ٿيڻ جي دعوت ڏيو.

ف٣٨ دين تي ۽ دين جي دعوت ڏيڻ تي.

ف٣٩ يعني الله تعالیٰ جي سمورن ڪتابن تي، نه جو ته متفرق ڪنهن تي ايمان آڻيندا هئا ۽ ڪنهن کان ڪفر ڪندا هئا.

ف٤٠ سمورين شين ۾ ۽ سموري احوال ۾ ۽ هر فيصلي ۾.

ف٤١ ۽ اسان سڀ ان جا ٻانها.

ف٤٢ هر هڪ پنهنجي عمل جي جزا پائيندو.

ف٤٣ جو ته حق ظاهر ٿي چڪو. (وَهٰذه الاٰية منسوخة باٰية القتال).

ف٤٤ قيامت جي ڏينهن.

ف٤٥ انهن جهڳڙيندڙن مان مراد يهودي آهن. اهي چاهيندا هئا ته مسلمانن کي وري ڪفر جي طرف موٽايون. ان ڪري جهڳڙو ڪندا هئا ته اسان جو دين پراڻو، اسان جو ڪتاب پراڻو، اسان جو نبي پهرين، سو اسان توهان کان بهتر آهيون.

ف٤٦ سندن ڪفر جي ڪري.

ف٤٧ آخرت ۾.

ف٤٨ يعني قرآن پاڪ، جيڪو مختلف قسم جي دليلن ۽ حڪمن تي مشتمل آهي.

ف٤٩ يعني ان پنهنجن نازل ڪيل ڪتابن ۾ عدل جو حڪم ڏنو ڪن مفسرن چيو ته ميزان مان مراد محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي ذات گرامي آهن. ف٥٠ شان نزول: محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن قيامت جو ذڪر فرمايو ته مشرڪن تڪذيب جي طريقي سان چيو ته قيامت ڪڏهن ٿيندي؟ ان جي جواب ۾ هيءَ آيت نازل ٿي. ف٥١ ۽ هي گمان ڪن ٿا ته قيامت اچڻ واري ئي نه آهي. انهيءَ ڪري مسخري جي طريقي سان جلدي مچائن ٿا.

اَللّٰهُ لَطِيْفٌۢ بِعِبَادِهٖ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ ﴿۱۹﴾
الله پنهنجي ٻانهن تي لطف فرمائيندڙ آهي ف۵۲ جنهن کي گهري روزي ڏئي ٿو ف۵۳ ۽ اهو ئي قوت ۽ عزت وارو آهي

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهٗ فِيْ حَرْثِهٖ ۚ وَمَنْ كَانَ
جيڪو آخرت جي پوک گهري ف۵۴ اسان ان جي واسطي ان جي پوک وڌايون ف۵۵ ۽ جيڪو دنيا جي

يُرِيْدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَّصِيْبٍ ﴿۲۰﴾
پوک چاهي ف۵۶ اسان ان کي ان مان ڪجهه ڏينداسين ف۵۷ ۽ آخرت ۾ ان جو ڪو به حصو نه آهي ف۵۸

اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوْا لَهُمْ مِّنَ الدِّيْنِ مَا لَمْ يَاْذَنْۢ بِهِ اللّٰهُ ؕ
يا انهن جي واسطي شريڪ آهن ف۵۹ جن انهن جي واسطي ف۶۰ اهو دين ڪڍيو آهي ف۶۱ جنهن جي الله اجازت نه ڏني

وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ؕ وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَهُمْ
ف۶۲ ۽ جيڪڏهن هڪ فيصلي جو واعدو نه هجي ها ف۶۳ هتي ئي انهن ۾ فيصلو ڪري ڇڏجي ها ف۶۴ ۽ بيشڪ ظالمن جي واسطي

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۲۱﴾ تَرَى الظّٰلِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا كَسَبُوْا وَهُوَ
دردناڪ عذاب آهي ف۶۵ تون ظالمن کي ڏسندين جو پنهنجي ڪرتوتن کان ڊڄندڙ هوندا ف۶۶ ۽ اهي انهن تي واقع

وَاقِعٌۢ بِهِمْ ؕ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِيْ رَوْضٰتِ
ٿي رهندا ف۶۷ ۽ اهي جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون اهي جنت جي باغيچن ۾ آهن

الْجَنّٰتِ ۚ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴿۲۲﴾
انهن جي واسطي سندن رب وٽ آهي جيڪي گهرن، اهو ئي وڏو فضل آهي.

ذٰلِكَ الَّذِيْ يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ؕ
هي آهي اهو جنهن جي خوشخبري ڏئي ٿو الله پنهنجن ٻانهن کي جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون

قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى ؕ وَمَنْ
تون فرماءِ مان ان ف۶۸ تي توهان کان ڪو به بدلو نٿو گهران ف۶۹ مگر قرابت جي محبت ف۷۰ ۽ جيڪو چڱا ڪم ڪري

يَّقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهٗ فِيْهَا حُسْنًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿۲۳﴾
ف۷۱ اسان ان جي واسطي ان ۾ ڏيک حُسن وڌايون بيشڪ الله بخشڻهار قدر فرمائڻ وارو آهي . يا

اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۚ فَاِنْ يَّشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى
ف۷۲ اهي چون ٿا ته ان الله تي ڪوڙ گهڙيو آهي ف۷۳ ۽ الله چاهي ته توهان جي دل تي پنهنجي رحمت ۽ حفاظت جي مُهر فرمائي

ف۵۲ بيشمار احسان ڪري ٿو نيڪين تي به ۽ بُراين تي به ايستائين جو ٻانها گناهن ۾ مشغول رهن ٿا ۽ اهو انهن کي بک سان هلاڪ نٿو ڪري. ف۵۳ ۽ زندگي جي ڪشادگي عطا فرمائي ٿو مؤمن کي به ۽ ڪافر کي به حڪمت جي اقتضا جي مطابق.

۲ ع ۱۰ ۳

حديث شريف ۾ آهي ته الله تعاليٰ فرمائي ٿو منهنجا ڪجهه مؤمن ٻانها اهڙا آهن ۽ جو شاهوڪاري سندن ايمان ۽ قوت جو سبب آهي. جيڪڏهن مان انهن کي فقير ۽ محتاج ڪري ڇڏيان ته انهن جا عقيدا فاسد ٿي وڃن ۽ ڪي ٻانها اهڙا آهن، جو تنگي ۽ محتاجي انهن جي قوت ۽ ايمان جو سبب آهي. جيڪڏهن مان انهن کي شاهوڪار ڪري مالدار بڻائي ڇڏيان ته انهن جا عقيدا خراب ٿي وڃن. ف۵۴ يعني جنهن کي پنهنجن عملن مان آخرت جو نفعو مقصود هجي. ف۵۵ ان کي نيڪين جي توفيق ڏئي ڪري ۽ ان جي لاءِ خيرات ۽ طاعت جون واٽون آسان ڪري ۽ ان جي نيڪين جو ثواب وڌائي ڪري. ف۵۶ يعني جنهنجو عمل فقط دنيا حاصل ڪرڻ جي لاءِ هجي ۽ اهو آخرت تي ايمان نه رکندو هجي (مدارڪ). ف۵۷ يعني دنيا ۾ جيترو ان جي لاءِ مقدر ڪيل آهي. ف۵۸ ڇو ته ان آخرت جي لاءِ عمل ڪيو ئي نه آهي. ف۵۹ معنيٰ هيءَ آهي ته ڇا مڪي جا ڪافر هن دين کي قبول ڪن ٿا جيڪو الله تعاليٰ انهن جي لاءِ مقرر فرمايو يا انهن جا ڪجهه اهڙا شريڪ آهن شيطان وغيره. ف۶۰ ڪفري دينن مان. ف۶۱ جيڪو شرڪ ۽ بعث جي انڪار تي مشتمل آهي. ف۶۲ يعني اهو دين الاهيءَ جي خلاف آهي. ف۶۳ ۽ جزا جي لاءِ قيامت جو ڏينهن مقرر نه فرمايو ويو هجي ها. ف۶۴ ۽ دنيا ۾ ئي تڪذيب ڪرڻ وارن کي عذاب ۾ گرفتار ڪيو وڃي ها. ف۶۵ آخرت ۾ ۽ ظالمن مان مُراد هتي ڪافر آهن. ف۶۶ يعني ڪفر ۽ خبيث عملن کان، جيڪي انهن دنيا ۾ ڪمايا هُئا، هن انديشي کان ته هاڻي انهن جي سزا ملڻ واري آهي. ف۶۷ ضرور انهن کان ڪنهن به طرح بچي نٿا سگهن، ڊڄن يا نه ڊڄن. ف۶۸ رسالت جي تبليغ ۽ ارشاد ۽ هدايت. ف۶۹ ۽ نبين سڳورن جو اهوئي طريقو آهي. شانِ نزول:- حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي ته جڏهن محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن مدينه طيبه ۾ رونق افروز ٿيا ۽ انصارن ڏٺو ته محبوب عليه الصلوٰة والسلام جن جي ذمي خرچ گهڻا آهن ۽ مال ڪجهه به نه آهي ته انهن پاڻ ۾ مشورو ڪيو ۽ حضور جن جا حق ۽ احسان ياد ڪري محبوب سائين جن جي خدمت ۾ پيش ڪرڻ لاءِ تمام گهڻو مال گڏ ڪيائون ۽ ان کي کڻي ڪري خدمت اقدس ۾ حاضر ٿيا ۽ عرض ڪيائون ته محبوب سائين جن جي صدقي اسان کي هدايت ٿي ۽ اسان گمراهيءَ کان ڇوٽڪارو لڌو ۽ اسان ڏسون ٿا ته سائين جن جا خرچ تمام گهڻا آهن. ان ڪري اسان هي مال آستاني جي خادمن جي خدمت ۾ نذر جي لاءِ آندو آهي ۽ سو قبول فرمائي اسان جي عزت افزائي ڪئي وڃي. ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ محبوب سائين جن اهو مال واپس فرمايو.
ف۷۰ توهان تي لازم آهي ته جو ته مسلمانن جي وچ ۾ مودّت ۽ محبت واجب آهي، جيئن الله تعاليٰ فرمايو اَلْمُؤْمِنُوْنَ وَالْمُؤْمِنٰتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاۤءُ بَعْضٍ ۽ حديث شريف ۾ آهي ته مسلمان هڪ عمارت جي مثل آهن، جنهنجو هر هڪ حصو ٻئي حصي کي قوت ۽ مدد پهچائي ٿو. جڏهن مسلمانن ۾ هڪ ٻئي سان محبت واجب ٿي ته پوءِ محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن سان ڪيتري قدر محبت فرض ٿيندي. معنيٰ هيءَ آهي ته مان هدايت ۽ ارشاد تي ڪجهه اجورو نٿو گهران، پر قرابت جا حق ته توهان تي واجب آهن، انهن جو لحاظ ڪريو ۽ منهنجي قرابت وارا توهان جا به قرابتي آهن، انهن کي ايذاءُ نه ڏيو. حضرت سعيد بن جبير کان روايت ٿيل آهي ته قرابت وارن مان مُراد حضور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي آل پاڪ آهي. (بخاري). مسئلو: قرابت وارن مان ڪير مُراد آهن؟ ان ۾ گهڻائي قول آهن: (۱) ان مان مُراد حضرت علي، حضرت فاطمه ۽ حسنين ڪريمين رضي الله تعاليٰ عنهم آهن. (۲) قول هي آهي ته آلِ علي، آلِ عقيل، آلِ جعفر ۽ آلِ عباس مُراد آهن. (۳) قول هي به آهي ته محبوب سائين جن جا اهي اقارب مُراد آهن، جن تي صدقو حرام آهي ۽ اهي مخلص بني هاشم ۽ بني مطلب آهن. حضور محبوب سائين جن جون ازواج مطهرات محبوب سائين جن جي اهل بيت ۾ داخل آهن. مسئلو:- حضور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي محبت ۽ محبوب سائين جن جي اقارب جي محبت دين جي فرائض مان آهي. (جمل ۽ خازن وغيره). ف۷۱ هتي نيڪ ڪم مان مُراد يا محبوب رسول ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي آل پاڪ جي محبت آهي يا سمورا چڱا امور. ف۷۲ محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي نسبت مڪي جا ڪافر. ف۷۳ نبوت جي دعويٰ ڪري يا قرآن ڪريم کي ڪتاب الاهي ٻڌائي ڪري.

قَلْبِكَ ؕ وَيَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمٰتِهٖ ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ

وٺ۷۴ ۽ ميٽي ٿو باطل کي وٺ۷۵ ۽ حق کي ثابت فرمائي ٿو پنهنجن ڪلمن (ڳالهين) سان وٺ۷۶ بيشڪ اهو

بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝۲۴ وَهُوَ الَّذِيْ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَ

دلين جون ڳالهيون ڄاڻي ٿو. ۽ اهو ئي آهي جيڪو پنهنجن ٻانهن جي توبهه قبول فرمائي ٿو

يَعْفُوْا عَنِ السَّيِّاٰتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُوْنَ ۝۲۵ وَيَسْتَجِيْبُ الَّذِيْنَ

۽ گناهن کان درگذر فرمائي ٿو وٺ۷۷ ۽ ڄاڻي ٿو جو ڪجهه توهان ڪيو ٿا ۽ دعا قبول فرمائي ٿو انهن جي

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ وَالْكٰفِرُوْنَ

جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا ۽ انهن کي پنهنجي فضل سان وڌيڪ انعام ڏئي ٿو وٺ۷۸ ۽ ڪافرن جي

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ۝۲۶ وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا

واسطي سخت عذاب آهي. ۽ جيڪڏهن الله پنهنجي سمورن ٻانهن جو رزق وسيع ڪري ڇڏي ها ته ضرور زمين ۾ فساد

فِي الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُّنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ ؕ اِنَّهٗ بِعِبَادِهٖ خَبِيْرٌۢ

پکيڙين ها وٺ۷۹ پر اهو اندازي سان لاهي ٿو جيترو گهري ۽ بيشڪ اهو پنهنجي ٻانهن کان خبردار آهي وٺ۸۰

بَصِيْرٌ ۝۲۷ وَهُوَ الَّذِيْ يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوْا وَيَنْشُرُ

انهن کي ڏسي ٿو. ۽ اهو ئي آهي جيڪو برسات لاهي ٿو انهن جي نا اميد ٿيڻ تي ۽ پنهنجي رحمت پکيڙي

رَحْمَتَهٗ ؕ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيْدُ ۝۲۸ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ

ٿو وٺ۸۱ ۽ اهو ڪم ناهيندڙ سارا هيل آهي. ۽ ان جي نشانين مان آهي آسمانن ۽

وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيْهِمَا مِنْ دَآبَّةٍ ؕ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ

زمين جي پيدائش ۽ جيڪي هلندڙ ان ۾ پکيڙيا ٿائين ۽ اهو انهن جي گڏ ڪرڻ تي وٺ۸۲

اِذَا يَشَآءُ قَدِيْرٌ ۝۲۹ وَمَآ اَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيْبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ

جڏهن چاهي قادر آهي. ۽ توهان کي جيڪا به مصيبت پهتي اها ان سبب آهي جيڪو توهان جي هٿن ڪمايو

اَيْدِيْكُمْ وَيَعْفُوْا عَنْ كَثِيْرٍ ۝۳۰ ؕ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۚۖ

وٺ۸۳ ۽ اهو گهڻو ڪجهه ته معاف فرمائيندو آهي ۽ توهان زمين ۾ سندس قابو کان نڪري نٿا سگهو وٺ۸۴

وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ۝۳۱ وَمِنْ اٰيٰتِهِ

۽ نه الله جي مقابلي ۾ توهان جو ڪو دوست آهي نه مددگار. وٺ۸۵ ۽ ان جي نشانين مان آهن

وٺ۷۴ ته جيئن توهان کي انهن جي بدگوين کان ايذاء نه پهچي.

وٺ۷۵ جيڪي ڪافر چون ٿا.

وٺ۷۶ جيڪي پنهنجي محبوب نبي عليه الصلوٰة والسلام جن تي نازل فرمايائين. آهڙيءَ طرح ايئن ئي ڪيائين جو انهن جي باطل کي مٽايائين ۽ اسلام جي ڪلمي کي غالب ڪيائين.

وٺ۷۷ مسئلو:- توبهه هر هڪ گناهه کان واجب آهي ۽ توبهه جي حقيقت هيءَ آهي ته ماڻهو برائي ۽ نافرمانيءَ کان باز اچي ۽ جيڪو گناهه ان کان صادر ٿيو هجي ته ان تي پشيمان ٿئي ۽ وري هميشه گناهه کان پري رهڻ جو پڪو ارادو ڪري ۽ جيڪڏهن گناهه ۾ ڪنهن ٻانهي جي حق تلفي به ٿي ته ان حق کان شرعي طريقي سان آزاد ٿئي.

وٺ۷۸ يعني جيترو دعا گهرڻ واري طلب ڪيو هو ان کان زياده عطا فرمائي ٿو

وٺ۷۹ تڪبر ۽ غرور ۾ مبتلا ٿي ڪري.

وٺ۸۰ جنهن جي لاءِ جيترو حڪمت جي تقاضا آهي، ان کي اوترو عطا فرمائي ٿو.

وٺ۸۱ ۽ مينهن سان نفعو ڏئي ٿو ۽ ڏڪر کي دفع فرمائي ٿو.

وٺ۸۲ حشر جي لاءِ.

وٺ۸۳ هي خطاب مڪلف مؤمن کي آهي، جن کان گناهه سرزد ٿين ٿا. مراد هيءَ آهي ته دنيا ۾ جيڪي تڪليفون ۽ مصيبتون مؤمن کي الله تعالیٰ انهن جي گناهن جو ڪفارو ڪري ڇڏي ٿو ۽ ڪڏهن مؤمن جي تڪليف ان جي درجن جي رفع جي لاءِ ٿئي ٿي. جيئن بخاري ۽ مسلم جي حديث ۾ وارد آهي. نبي سڳورا جيڪي گناهن کان پاڪ آهن ۽ ننڍا ٻار جيڪي مڪلف نه آهن، هن آيت جا مخاطب نه آهن. فائدو:- ڪي گمراه فرقا جيڪي دليل وٺن ٿا ته ننڍن ٻارن کي جيڪا تڪليف پهچي ٿي. هن آيت مان ثابت ٿئي ٿو ته اها انهن جي گناهن جو نتيجو هجي ۽ اڃا تائين انهن کان ڪو گناهه نه ٿيو آهي ته لازم آيو ته ان زندگيءَ کان اڳ ڪا ٻي زندگي هجي، جنهن ۾ گناهه ٿيا هجن. اها ڳالهه باطل آهي ڇو ته ٻاران ڪلام جا مخاطب ئي نه آهن، جيئن عام ڪري سمورا خطاب عاقل بالغن کي ٿين ٿا. ٻيو ته تناسخ وارن جو دليل وٺڻ باطل ٿيو.

وٺ۸۴ جيڪي مصيبتون توهان جي لاءِ مقدر ٿي چڪيون آهن انهن کان ڪٿي ڀڄي نٿا سگهو، بچي نٿا سگهو.

وٺ۸۵ جو ان جي مرضيءَ جي خلاف توهان کي مصيبت ۽ تڪليف کان بچائي سگهي.

٣ ع ١٠ ٤

* ٻهچين ٿيون انهن جو گهڻو سبب انهن جا گناهه ٿين ٿا انهن تڪليفن کي *

تناسخ جا قائل آهن هن آيت مان

الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٣٢﴾ اِنْ يَّشَاْ يُسْكِنِ الرِّيْحَ فَيَظْلَلْنَ
ف٨٦ درياء ۾ هلندڙ جبلن جهڙا (ٻيڙا) . اهو گهري ته هوا بيهاري ڇڏي ف٨٧ پوءِ اُڀيُون ٿي
رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿٣٣﴾
ف٨٨ بيٺل رهجي وڃن ف٨٩ بيشڪ ان ۾ ضرور نشانيون آهن هر وڏي صبر ڪندڙ ۽ شڪرگذار جي واسطي . ف٩٠
اَوْ يُوْبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوْا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيْرٍ ﴿٣٤﴾ وَّيَعْلَمَ الَّذِيْنَ
يا انهن کي تباهه ڪري ف٩١ ماڻهن جي گناهن جي سبب ف٩٢ ۽ گهڻو ڪجهه معاف فرمائي ڇڏي ف٩٣ ۽ ڄاڻي وٺن اهي جيڪي
يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا ؕ مَا لَهُمْ مِّنْ مَّحِيْصٍ ﴿٣٥﴾ فَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنْ
اسان جي آيتن ۾ جهڳڙو ڪن ٿا جو انهن کي ف٩٤ ڪا ڀڄڻ جي جاءِ نه آهي . پوءِ توهان کي جو ڪجهه مليو آهي ف٩٥
شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَّ اَبْقٰى
اهو دُنيا جي زندگي ۾ نفعي جو سامان آهي ف٩٦ ۽ جيڪي الله وٽ آهي ف٩٧ بهتر آهي ۽ وڌيڪ باقي رهندڙ انهن جي واسطي
لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿٣٦﴾ وَالَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ
جن ايمان آندو ۽ پنهنجي رب تي ڀروسو ڪن ٿا ف٩٨ ۽ اهي جيڪي پاسو ڪندا آهن وڏن گناهن ۽
كَبٰٓئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوْا هُمْ يَغْفِرُوْنَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِيْنَ
بي حيائين کان ۽ جڏهن ڪاوڙ اچي ته معاف ڪري ڇڏيندا آهن ۽ اهي جن پنهنجي رب جو
اسْتَجَابُوْا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۪ وَاَمْرُهُمْ شُوْرٰى بَيْنَهُمْ ۪
حڪم مڃيو ف٩٩ ۽ نماز قائم رکيائون ف١٠٠ ۽ انهن جو ڪم پاڻ ۾ مشوري سان آهي ف١٠١
وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِيْنَ اِذَآ اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ
۽ اسان جي ڏني مان ڪجهه اسان جي واٽ ۾ خرچ ڪندا آهن ۽ اهي جڏهن جو انهن کي بغاوت پهچي
هُمْ يَنْتَصِرُوْنَ ﴿٣٩﴾ وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۚ فَمَنْ عَفَا
ته اهي بدلو وٺندا آهن . ف١٠٢ ۽ برائي جو بدلو انهي جي برابر برائي آهي ف١٠٣ پوءِ جنهن معاف ڪيو ۽
وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ ؕ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ
ڪم درست ڪيائين ته پوءِ ان جو اجر الله تي آهي بيشڪ اهو پسند نه ٿو ڪري ظالمن کي ف١٠٤ ۽ بيشڪ
انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿٤١﴾ ؕ اِنَّمَا
جنهن پنهنجي مظلومي تي بدلو ورتو انهن تي پڪڙ جي ڪا به واٽ نه آهي پڪڙ ته

ف٨٦ وڏيون وڏيون ٻيڙيون.
ف٨٧ جيڪا ٻيڙين کي هلائي ٿي.
ف٨٨ يعني درياءَ جي مٿان. ف٨٩
هلن نه ٿيون. ف٩٠ صابر شاڪر مان
مؤمن مخلص مُراد آهي، جيڪو
سختي ۽ تڪليف ۾ صبر ۽ راحت
۽ عيش ۾ شڪر ڪري ٿو. ف٩١ يعني
ٻيڙين کي غرق ڪري ڇڏي. ف٩٢ جيڪي
ان ۾ سوار آهن. ف٩٣ گناهن مان، جو
انهن تي عذاب نه ڪري. ف٩٤ اسان جي
عذاب کان. ف٩٥ دنيوي مال ۽ اسباب
ف٩٦ صرف چند ڏينهن، ان کي بقا
نه آهي. ف٩٧ يعني ثواب ، اهو.
ف٩٨ شانِ نزول:- هيءَ آيت حضرت
ابوبڪر صديق رضي الله تعالىٰ عنه جي
حق ۾ نازل ٿي. جڏهن پاڻ پنهنجو
سمورو مال صدقو ڪري ڇڏيائين
جنهن تي ڪيس عرب ماڻهن ملامت
ڪئي. ف٩٩ شانِ نزول:- هيءَ آيت
انصارن جي حق ۾ نازل ٿي، جن پنهنجي رب
جي دعوت قبول ڪري ايمان ۽ طاعت
کي اختيار ڪيو. ف١٠٠ ان تي هميشگي
ڪئي. ف١٠١ اهي جلدي ۽ خود رائي نٿا
ڪن. حضرت حسن رضى الله تعالىٰ عنه
فرمايو ته جيڪا قوم مشورو ڪري ٿي،
سا صحيح واٽ تي پهچي ٿي. ف١٠٢ يعني
جڏهن انهن تي ڪو ظلم ڪري ته انصاف
سان بدلو وٺن ٿا ۽ بدلي ۾ حد کان تجاوز
نٿا ڪن. ابن زيد جو قول آهي ته مؤمن
ٻن قسمن جا آهن: (١) اهي جيڪي ظلم
کي معاف ڪن ٿا، پهرين آيت ۾ انهن
جو ذڪر فرمايو ويو. (٢) اهي جيڪي
ظلم جو بدلو وٺن ٿا، تن جو هن آيت ۾ ذڪر آهي. عطا چيو ته هي اُهي مؤمن آهن، جن کي ڪافرن مڪه مڪرمه مان ڪڍيو ۽ انهن تي ظلم ڪيو. پوءِ الله تعالىٰ انهن
کي ان زمين ۾ تسلط ڏنو ۽ انهن ظالمن کان بدلو ورتو. ف١٠٣ معنىٰ هيءَ آهي ته بدلو جنايت جي قدر هُئڻ گهُرجي، ان ۾ زيادتي نه هجي ۽ بدلي کي برائي چوڻ مجاز آهي
جو صورتًا مشابه هجڻ جي سبب کان چيو ويو آهي ۽ جنهن کي اهو بدلو ڏنو وڃي ان کي بُرو معلوم ٿئي ٿو ۽ بُرائي سان تعبير ڪرڻ ۾ هي به اشارو آهي ته جيتوڻيڪ بدلو جائز آهي،
پر معاف ڪرڻ ان کان بهتر آهي. ف١٠٤ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته ظالمن مان اهي مُراد آهن، جيڪي ظلم جي شروعات ڪن.

السَّبِيْلُ عَلَى الَّذِيْنَ يَظْلِمُوْنَ النَّاسَ وَيَبْغُوْنَ فِي الْاَرْضِ
انهن تي آهي جيڪي ف١٠٥ ماڻهن تي ظلم ڪن ٿا ۽ زمين ۾ ناحق سرڪشي
بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ
ڪندا آهن ف١٠٦ انهن جي واسطي دردناڪ عذاب آهي ۽ بيشڪ جنهن صبر ڪيو ف١٠٧ ۽ بخشيا ڇڏين
ع ٤/١٤ ٥ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿٤٣﴾ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ
ته يقينًا اهي همت جا ڪم آهن . ۽ جنهن کي الله گمراهه ڪري ان جو ڪو به
مِنْ وَّلِيٍّ مِّنْ بَعْدِهٖ ؕ وَتَرَى الظّٰلِمِيْنَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ
رفيق نه آهي الله جي سامهون ف١٠٨ ۽ تون ظالمن کي ڏسندين جڏهن جو عذاب ڏسندا ف١٠٩ چوندا ڇا
يَقُوْلُوْنَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرٰىهُمْ يُعْرَضُوْنَ
واپس وڃڻ جو ڪو رستو آهي ف١١٠ . ۽ تون انهن کي ڏسندين جو باهه تي پيش ڪيا ويندا آهن
عَلَيْهَا خٰشِعِيْنَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُوْنَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ؕ وَقَالَ
خواري کان ڍيل جهڪيل چور نظرن سان ڏسندا آهن ف١١١ ۽ ايمان وارا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيْهِمْ
چوندا بيشڪ گهاٽي ۾ اهي آهن جن نقصان ۾ وڌو پنهنجي پاڻ کي ۽ پنهنجن گهر وارن کي قيامت جي ڏينهن ف١١٢
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اَلَآ اِنَّ الظّٰلِمِيْنَ فِيْ عَذَابٍ مُّقِيْمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ
بيشڪ ظالم ف١١٣ هميشه جي عذاب ۾ آهن . ۽ انهن جا ڪي به دوست نه ٿيا
مِّنْ اَوْلِيَآءَ يَنْصُرُوْنَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ
جيڪي الله جي سامهون انهن جي مدد ڪن ف١١٤ ۽ جنهن کي الله گمراهه ڪري ان جي واسطي
فَمَا لَهٗ مِنْ سَبِيْلٍ ﴿٤٦﴾ ؕ اِسْتَجِيْبُوْا لِرَبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ
ڪو به رستو نه آهي . ف١١٥ پنهنجي رب جو حڪم مڃيو ف١١٦ ان ڏينهن جي اچڻ کان اڳي جيڪو الله
يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ ؕ مَا لَكُمْ مِّنْ مَّلْجَاٍ يَّوْمَئِذٍ وَّمَا لَكُمْ
جي طرف کان ٽرڻ وارو نه آهي ف١١٧ ان ڏينهن توهان جي واسطي نه ڪا پناهه جي جاءِ هوندي ۽ نه ئي
مِّنْ نَّكِيْرٍ ﴿٤٧﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوْا فَمَآ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ؕ اِنْ
توهان انڪار ڪري سگهندؤ ف١١٨ . پوءِ جيڪڏهن اهي مُنهن ڦيرين ته ف١١٩ پوءِ اسان توکي انهن تي نگهبان بنائي نه موڪليو آهي ف١٢٠

ف١٠٥ ابتداءً. ف١٠٦ تڪبر ۽ نافرماني جو ارتڪاب ڪري. ف١٠٧ ظلم ۽ ايذاءَ تي ۽ بدلو نه ورتو. ف١٠٨ جو ان کي عذاب کان بچائي سگهي. ف١٠٩ قيامت جي ڏينهن. ف١١٠ يعني دنيا ۾ ته جيئن اتي وڃي ڪري ايمان آڻيون. ف١١١ يعني ذلت ۽ خوف جي ڪري باهه کي چور ۽ ايل نگاهن سان ڏسندا جيئن ڪو مقتول پنهنجي قتل جي وقت قاتل جي تلوار کي چور ۽ ايل نگاهه سان ڏسندو آهي. ف١١٢ جانين جو هارجڻ ته هي آهي ته اهي ڪفر اختيار ڪري جهنم جي دائمي عذاب ۾ گرفتار ٿيا ۽ گهر وارن جو هارجڻ هي آهي ته ايمان آڻڻ جي صورت ۾ جنت جون جيڪي حُورون انهن جي لاءِ نامزد هيون تن کان محروم ٿي ويا. ف١١٣ يعني ڪافر. ف١١٤ ۽ ان جي عذاب کان بچائي سگهن. ف١١٥ خير جو نه ته دنيا ۾ حق تائين پهچي سگهندو نه آخرت ۾ جنت تائين. ف١١٦ ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي فرمانبرداري ڪري توحيد ۽ عبادت الاهي اختيار ڪريو. ف١١٧ هن مان مُراد موت جو ڏينهن آهي يا قيامت جو ڏينهن. ف١١٨ پنهنجن گناهن جو ڇو ته اهي ان ڏينهن ڪنهن ڇوٽڪاري جي صورت نه آهي، نه عذاب کان بچي سگهو ٿا نه پنهنجن قبيح عملن جو انڪار ڪري سگهو ٿا. جيڪي توهان جي اعمال نامن ۾ درج آهن. ف١١٩ ايمان آڻڻ ۽ اطاعت ڪرڻ کان. ف١٢٠ جو توهان تي انهن جي عملن جي حفاظت لازم هجي.

عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلٰغُ ؕ وَاِنَّاۤ اِذَاۤ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۚ

تو تي نه آهي مگر پهچائي ڇڏڻ ۽ بيشڪ جڏهن اسان انسان کي پاڻ وٽان ڪنهن مهرباني جو مزو ويڙهايو ف١٢٢ ته ان تي خوش ٿي ويندو آهي.

وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُوْرٌ ﴿٤٨﴾

۽ جيڪڏهن انهن کي ڪا تڪليف پهچي ف١٢٣ بدلو ان جو جيڪي انهن جي هٿن اڳي ڪري موڪليو ف١٢٤ پر ۽ بيشڪ انسان وڏو ناشڪر آهي

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ يَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ

ف١٢٥ الله جي واسطي آهي آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي ف١٢٦ پيدا ڪري ٿو جيڪي چاهي جنهن کي گهري ڌيئرون عطا فرمائي ف١٢٧

اِنَاثًا وَّيَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ الذُّكُوْرَ ﴿٤٩﴾ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَّاِنَاثًا ۚ

۽ جنهن کي وڻيس پٽ ڏي. ف١٢٨ يا پٽ ۽ ڌيئرون ٻئي ملائي

وَيَجْعَلُ مَنْ يَّشَآءُ عَقِيْمًا ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ﴿٥٠﴾ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ

۽ جنهن کي چاهي سنڍ ڪري ف١٢٩ بيشڪ اهو علم ۽ قدرت وارو آهي ۽ ڪنهن انسان کي نه ٿو پهچي

يُّكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَّرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُوْلًا

جو الله ان سان گفتگو فرمائي مگر وحي جي طريقي ف١٣٠ يا ائين جو انسان پردهء عظمت کان ٻئي پاسي هجي ف١٣١ يا

فَيُوْحِىَ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَآءُ ؕ اِنَّهٗ عَلِىٌّ حَكِيْمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَاۤ اِلَيْكَ

ڪو ملائڪ موڪلي جو هو ان جي حڪم سان وحي ڪري جيڪي اهو چاهي ف١٣٢ بيشڪ اهو بلندي ۽ حڪمت وارو آهي ۽ ائين اسان وحي موڪلي توڏي

رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا ؕ مَا كُنْتَ تَدْرِىْ مَا الْكِتٰبُ وَلَا الْاِيْمَانُ وَلٰكِنْ

ف١٣٣ هڪ روح پرور شيءِ ف١٣٤ پنهنجي حڪم سان ان کان اڳ نه ته تون ڪتاب ڄاڻندو هئين ۽ نه ئي شرعي حڪمن جو تفصيل

جَعَلْنٰهُ نُوْرًا نَّهْدِىْ بِهٖ مَنْ نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ؕ وَاِنَّكَ لَتَهْدِىْۤ

هائو اسان ان کي ف١٣٥ نور بڻايو جنهن سان اسان واٽ ڏيکاريون ٿا پنهنجي ٻانهن مان جنهن کي گهرون ٿا ۽ بيشڪ ضرور تون

اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِىْ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا

سڌي واٽ ڏيکارين ٿو. ف١٣٦ الله جي واٽ ف١٣٧ انهيءَ جي واسطي آهي جو ڪجهه

فِى الْاَرْضِ ؕ اَلَاۤ اِلَى اللّٰهِ تَصِيْرُ الْاُمُوْرُ ﴿٥٣﴾

آسمانن ۾ آهي ۽ جو ڪجهه زمين ۾ هڏو ٿا سمورا ڪم الله جي طرف ڦرن ٿا.

ع ٥ / ١٠ / ٦

سُوْرَةُ الزُّخْرُفِ ٤٣ مَكِّيَّةٌ ٦٣ — اٰيَاتُهَا ٨٩ رُكُوْعَاتُهَا ٧

سوره زخرف مڪي آهي، هن ۾ اٺانوي آيتون ۽ ست رڪوع آهن

ف١٢١ ۽ اهو توهان ادا ڪري ڇڏيو. (وڪان هٰذا قبل الامر بالجهاد).

ف١٢٢ تونڙي اها دولت وثروت هجي يا صحت وعافيت هجي يا امن وسلامتي يا جاه ومرتبت يا ڪا.

ف١٢٣ ۽ ڪا مصيبت ۽ بلا ڏڪر، بيماري ۽ تنگدستي وغيره جي مثل ظاهر ٿئي.

ف١٢٤ يعني انهن جي نافرمانين ۽ مصيبتن جي سبب ڪان.

ف١٢٥ نعمتن کي وساري ڇڏي ٿو.

ف١٢٦ جهڙي گهري ٿو ۽ تصرف فرمائي ٿو، ڪو دخل ڏيڻ ۽ اعتراض ڪرڻ جي مجال نه ٿو رکي.

ف١٢٧ پٽ نه ڏئي.

ف١٢٨ ڌيئر نه ڏئي.

ف١٢٩ جو ان جي اولاد ئي نه ٿئي. اهو مالڪ آهي پنهنجي نعمت کي جهڙي طرح چاهي تقسيم ڪري، جنهن کي جيڪو چاهي ڏئي. نبين سڳورن ۾ به اهي سڀ صورتون لڌيون وڃن ٿيون. حضرت لوط ۽ حضرت شعيب عليهما السلام جون صرف ڌيئرون هيون، ڪو پٽ نه هو. حضرت ابراهيم عليه السلام کي صرف فرزند هئا ڪا نياڻي نه هئي. محبوب سيد الانبياء صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي الله تعالىٰ چار فرزند عطا فرمايا ۽ چار صاحبزاديون ۽ حضرت يحيىٰ ۽ حضرت عيسىٰ عليهما السلام جي ڪا اولاد ئي نه ٿي.

ف١٣٠ يعني واسطي کان سواءِ ان جي دل ۾ القاء فرمائي ڪري ۽ الهام ڪري يا سڀاڳي ۾ يا ننڊ ۾. هن ۾ وحي جو وصول سمع جي واسطي کان سواءِ آهي ۽ آيت ۾ اِلَّا وَحْيًا مان اهوئي مُراد آهي. هن ۾ اهو قيد نه آهي ته ان حال ۾ سامع متڪلم کي ڏسندو هجي يا نه ڏسندو هجي. مجاهد کان منقول آهي ته الله تعالىٰ حضرت داؤد عليه السلام جي سيني مبارڪ ۾ زبور جي وحي فرمائي ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي معراج ۾ اهڙي طرح وحي فرمايائين، جنهن جو فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهٖ مَاۤ اَوْحٰى ۾ بيان آهي. اهي سڀ انهيءَ قسم ۾ داخل آهن. نبين سڳورن جا خواب حق ٿين ٿا، جيئن حديث پاڪ ۾ وارد آهي ته نبين سڳورن جا خواب وحي آهن (تفسير ابوالسعود، ڪبير، مدارڪ ۽ زرقاني على المواهب وغيره).

ف١٣١ يعني رسول پردي جي پويان ان جي ڪلام ڪان، هن وحي جي طريقي ۾ ڪو واسطو نه آهي، مگر سامع کي ان حال ۾ متڪلم جو ديدار نه ٿو ٿئي. حضرت موسىٰ عليه السلام اهڙي نموني جي ڪلام سان مُشرف فرمايو ويو. شان نزول: يهودين حضور پُرنور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي چيو هو ته جيڪڏهن توهان نبي آهيو ته پوءِ الله تعالىٰ کي ان سان ڪلام ڪرڻ وقت ڇو نه ٿا ڏسو، جيئن حضرت موسىٰ عليه السلام ڏسندو هو. محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جواب ڏنو ته حضرت موسىٰ عليه السلام نه ڏسندو هو ۽ الله تعالىٰ هيءَ آيت نازل فرمائي. مسئلو:- الله تعالىٰ ان کان پاڪ آهي ته ان جي لاءِ اهڙو پردو هجي، جهڙو جسمانيات جي لاءِ ٿئي ٿو، ان پردي مان مراد سامع جو دُنيا ۾ ديدار کان محجوب ٿيڻ آهي. ف١٣٢ هن وحي جي طريقي ۾ رسولن جي طرف ملائڪ جي وساطت آهي. ف١٣٣ اي محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم! ف١٣٤ يعني قرآن پاڪ، جيڪو دلين ۾ زندگي پيدا ڪري ٿو. ف١٣٥ يعني قرآن شريف کي. ف١٣٦ يعني دين اسلام. ف١٣٧ جيڪا الله تعالىٰ پنهنجي ٻانهن لاءِ مقرر فرمائي.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

الله نهايت مهربان رحم واري جي نالي سان شروع و١

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالۡكِتٰبِ الۡمُبِيۡنِ ﴿٢﴾ اِنَّا جَعَلۡنٰهُ قُرۡءٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمۡ ع١١

روشن ڪتاب جو قسم و٢ اسان ان کي عربي قرآن ڪري لاٿو جيئن توهان سمجهو و٣

تَعۡقِلُوۡنَ ﴿٣﴾ وَاِنَّهٗ فِيۡۤ اُمِّ الۡكِتٰبِ لَدَيۡنَا لَعَلِيٌّ حَكِيۡمٌ ﴿٤﴾ اَفَنَضۡرِبُ

۽ بيشڪ اهو اصل ڪتاب ۾ و٤ اسان وٽ يقينا بلنديءَ ۽ حڪمت وارو آهي. پوءِ ڇا اسان توهان کان

عَنۡكُمُ الذِّكۡرَ صَفۡحًا اَنۡ كُنۡتُمۡ قَوۡمًا مُّسۡرِفِيۡنَ ﴿٥﴾ وَكَمۡ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ

ذڪر جو پاسو ڦيرائي ڇڏيون هن ڪري جو توهان حد کان لنگهندڙ آهيو و٥ ۽ اسان ڪيترائي نبي (غيب جون خبرون ڏيندڙ)

نَّبِيٍّ فِى الۡاَوَّلِيۡنَ ﴿٦﴾ وَمَا يَاۡتِيۡهِمۡ مِّنۡ نَّبِيٍّ اِلَّا كَانُوۡا بِهٖ يَسۡتَهۡزِءُوۡنَ ﴿٧﴾

اڳين ۾ موڪليا. ۽ انهن وٽ ڪو به نبي نه آيو مگر ان سان ٺٺوليون ڪندا هئا

فَاَهۡلَكۡنَاۤ اَشَدَّ مِنۡهُمۡ بَطۡشًا وَّمَضٰى مَثَلُ الۡاَوَّلِيۡنَ ﴿٨﴾ وَلَئِنۡ

و٦ پوءِ اسان هلاڪ ڪري ڇڏيا اهي جيڪي انهن کان به سخت هئا پڪڙ ۾ و٧ ۽ اڳين جو حال گذري چڪو آهي

سَاَلۡتَهُمۡ مَّنۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ لَيَقُوۡلُنَّ خَلَقَهُنَّ الۡعَزِيۡزُ

۽ جيڪڏهن تون انهن کان پڇين و٨ ته آسمان ۽ زمين ڪنهن ناهيا ته ضرور چوندا انهن کي ناهيو اُن عزت واري

الۡعَلِيۡمُ ﴿٩﴾ الَّذِيۡ جَعَلَ لَكُمُ الۡاَرۡضَ مَهۡدًا وَّجَعَلَ لَكُمۡ فِيۡهَا

علم واري. و٩ اهو جنهن اوهان جي واسطي زمين کي فرش بنايو ۽ توهان جي واسطي اُن ۾

سُبُلًا لَّعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُوۡنَ ﴿١٠﴾ وَالَّذِيۡ نَزَّلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءًۢ

رستا ڪيا ته من توهان واٽ لهو و١٠ ۽ اهو جنهن آسمان کان پاڻي لاٿو هڪ اندازي سان

بِقَدَرٍ فَاَنۡشَرۡنَا بِهٖ بَلۡدَةً مَّيۡتًا كَذٰلِكَ تُخۡرَجُوۡنَ ﴿١١﴾ وَالَّذِيۡ

و١١ پوءِ اسان ان سان هڪ غير آباد شهر زنده فرمايو اهڙيءَ طرح توهان کي ڪڍيو ويندو. و١٢ ۽ جنهن

خَلَقَ الۡاَزۡوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمۡ مِّنَ الۡفُلۡكِ وَالۡاَنۡعَامِ مَا

جوڙا ناهيا و١٣ ۽ توهان جي واسطي ٻيڙا ۽ چوپايا ناهيائين سواريون

تَرۡكَبُوۡنَ ﴿١٢﴾ لِتَسۡتَوٗا عَلٰى ظُهُوۡرِهٖ ثُمَّ تَذۡكُرُوۡا نِعۡمَةَ رَبِّكُمۡ اِذَا

جيئن توهان انهن جي پٺين تي سنئين طرح ويهو و١٤ پوءِ پنهنجي رب جي نعمت ياد ڪريو جڏهن

و١ سورة زخرف مڪي آهي، هن ۾ ست رڪوع، اٺاسي آيتون ۽ ٽي هزار چار سو حرف آهن. و٢ يعني قرآن پاڪ جو جنهن هدايت ۽ گمراهيءَ جون واٽون جدا جدا ۽ واضح ڪري ڇڏيون ۽ امت جي سيني شرعي ضرورتن کي بيان فرمائي ڇڏيو. و٣ ان جي معنائن ۽ حڪمن کي. و٤ اصل ڪتاب مان مراد لوح محفوظ آهي، قرآن ڪريم ان ۾ تحرير ٿيل آهي. و٥ يعني توهان جي ڪفر ۾ حد کان وڌڻ جي سبب کان ڇا اسان توهان کي سست ڇڏي ڏيون ۽ توهان جي طرف کان قرآن جي وحي جو رخ ڦيرائي ڇڏيون ۽ توهان کي امر ۽ نهي ڪجهه نه ڪن. معنيٰ هيءَ آهي ته اسان ايئن نه ڪنداسين. حضرت قتاده فرمايو ته خدا جو قسم جيڪڏهن هي قرآن شريف مٿي ڪنيو وڃي ها ان وقت جڏهن هن امت جي اڳين ماڻهن ان کان منهن موڙيو هو ته پوءِ اُهي سڀ هلاڪ ٿي وڃن ها، پر اُن پنهنجي رحمت ۽ ڪرم سان هن قرآن جو نزول جاري رکيو. و٦ جيئن توهان جي قوم جا ماڻهو ڪن ٿا. ڪافرن جو پراڻي وقت کان اهو معمول هلندو آيو آهي و٧ ۽ هر قسم جو زور ۽ قوت رکندا هئا، توهان جي امت جا ماڻهو، جيڪي اڳين ڪافرن جي چال هلن ٿا، انهن کي ڊڄڻ گهرجي ته ڪٿي انهن جو به اهوئي انجام نه ٿئي، جيڪو انهن جو ٿيو، جو ذلت ۽ خواريءَ جي سزائن سان هلاڪ ڪيا ويا. و٨ يعني مشرڪن کان. و٩ يعني اقرار ڪندا ته آسمان ۽ زمين کي الله تعاليٰ بنايو ۽ هي به اقرار ڪندا ته اهو عزت ۽ علم وارو آهي. ان اقرار جي باوجود قيامت جو انڪار ڪيڏي نه انتها درجي جي جهالت آهي. هن کان پوءِ الله تعاليٰ پنهنجي قدرت جي اظهار جي لاءِ پنهنجين ڪاريگرين جو ذڪر فرمائي ٿو ۽ پنهنجن وصفن ۽ شان جو اظهار ڪري ٿو. و١٠ سفرن ۾ پنهنجن منزلن ۽ مقصدن جي طرف. و١١ توهان جي حاجتن جيترو، نه ايترو گهٽ، جو ان سان توهان جون حاجتون پوريون نه ٿين، نه ايترو وڌيڪ جو نوح عليه السلام جي قوم وانگر توهان کي هلاڪ ڪري ڇڏي. و١٢ پنهنجين قبرن مان زنده ڪري. و١٣ يعني سمورا اصناف ۽ انواع. چيو ويو آهي ته الله تعاليٰ فرد آهي، ضد، ند ۽ زوجيت کان منزه ۽ پاڪ آهي، ان کان سواءِ خلق ۾ جيڪو آهي، زوج آهي. و١٤ زمين ۽ درياءَ جي سفرن ۾.

اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَ تَقُوْلُوْا سُبْحٰنَ الَّذِيْ سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا

ان تي ٺيڪ طرح ويهي وڃو ۽ هن طرح چئو پاڪائي آهي ان جي جنهن هن سواريءَ کي اسان جي قابو ڪري ڏنو ۽

كُنَّا لَهٗ مُقْرِنِيْنَ ﴿۱۳﴾ وَ اِنَّاۤ اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُوْنَ ﴿۱۴﴾ وَ جَعَلُوْا لَهٗ مِنْ

اسان ان کي قابو ڪري نه سگهون ها. ۽ بيشڪ اسان کي پنهنجي رب جي طرف موٽڻو آهي ف۱۵. ۽ ان جي لاءِ سندس ٻانهن مان حصو ٺهرايائون

عِبَادِهٖ جُزْءًا ؕ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُوْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵﴾ؕ اَمِ اتَّخَذَ مِمَّا

ف۱۶ بيشڪ انسان کليو ناشڪر ف۱۷ آهي. ف۱۸ ڇا ان پنهنجي واسطي پنهنجي مخلوق مان ڌيئرون

يَخْلُقُ بَنٰتٍ وَّ اَصْفٰىكُمْ بِالْبَنِيْنَ ﴿۱۶﴾ وَ اِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ

چونڊيون ۽ توهان کي پٽن سان خاص ڪيائين ف۱۹. ۽ جڏهن انهن مان ڪنهن کي خوشخبري ڏني وڃي ان شيءِ جي ف۲۰ جيڪا وصف

لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّ هُوَ كَظِيْمٌ ﴿۱۷﴾ اَوَ مَنْ يُّنَشَّؤُا

رحمان جي واسطي ٻڌائي چڪو آهي ف۲۱ ته سڄو ڏينهن ان جو منهن ڪارو رهي ۽ غم کائيندو رهي ف۲۲ ۽ ڇا جيڪو ف۲۳ زيورن

فِي الْحِلْيَةِ وَ هُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِيْنٍ ﴿۱۸﴾ وَ جَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ

۾ پلجي وڏو ٿئي ف۲۴ ۽ بحث ۾ صاف ڳالهائي نه سگهي. ف۲۵ ۽ انهن ملائڪن کي جيڪي رحمان جا

الَّذِيْنَ هُمْ عِبٰدُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا ؕ اَشَهِدُوْا خَلْقَهُمْ ؕ سَتُكْتَبُ

ٻانها آهن عورتون ٺاهيو ف۲۶ ڇا انهن جي پيدا ڪرڻ وقت اهي حاضر هئا. ف۲۷ هاڻي لکي ويندي

شَهَادَتُهُمْ وَ يُسْـَٔلُوْنَ ﴿۱۹﴾ وَ قَالُوْا لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنٰهُمْ ؕ مَا لَهُمْ

انهن جي شاهدي ف۲۸ ۽ انهن کان جواب ورتو ويندو ف۲۹ ۽ چوڻ لڳا جيڪڏهن رحمان چاهي ها ته اسان انهن کي نه پوڄيون ها ف۳۰

بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۗ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿۲۰﴾ؕ اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا مِّنْ

انهن کي ان جي حقيقت ڪجهه به معلوم نه آهي ف۳۱ اهي ايئن انڪلون هلائيندا آهن ف۳۲ يا ان کان اڳ اسان انهن کي

قَبْلِهٖ فَهُمْ بِهٖ مُسْتَمْسِكُوْنَ ﴿۲۱﴾ بَلْ قَالُوْۤا اِنَّا وَجَدْنَاۤ اٰبَآءَنَا عَلٰۤى

ڪو ڪتاب ڏنو آهي جنهن کي اهي چنبڙيو بيٺا آهن ف۳۳ بلڪ چيائون اسان پنهنجي پيءُ ڏاڏن کي هڪ دين

اُمَّةٍ وَّ اِنَّا عَلٰۤى اٰثٰرِهِمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۲۲﴾ وَ كَذٰلِكَ مَاۤ اَرْسَلْنَا مِنْ

تي لڌو ۽ اسان انهن جي نشانن تي هلي رهيا آهيون. ف۳۴ ۽ ايئن ئي اسان تو کان اڳي جڏهن ڪنهن

قَبْلِكَ فِيْ قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيْرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوْهَاۤ ۙ اِنَّا وَجَدْنَاۤ

شهر ۾ ڪو ڊيڄاريندڙ موڪليو ته ان جي شاهوڪارن به اهو چيو ته اسان پنهنجن ابن ڏاڏن کي هڪ دين تي

ف۱۵ آخرڪار. مسلم شريف جي حديث ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جڏهن سفر ۾ تشريف وٺي ويندا هئا ته جڏهن پنهنجي ڏاچيءَ تي سوار ٿيڻ جي وقت ٽي ڀيرا الحمد لله پڙهندا هئا، پوءِ سبحان الله ۽ الله اڪبر اهي سڀ ٽي ٽي ڀيرا، پوءِ هيءَ آيت پڙهندا هئا سُبْحٰنَ الَّذِيْ سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهٗ مُقْرِنِيْنَ ۙ وَ اِنَّاۤ اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُوْنَ ۽ هن کان پوءِ ٻيون دعائون پڙهندا هئا ۽ جڏهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن ٻيڙيءَ ۾ سوار ٿيندا هئا ته فرمائيندا هئا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖىهَا وَ مُرْسٰىهَا ؕ اِنَّ رَبِّيْ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ. ف۱۶ يعني ڪافرن هن اقرار جي باوجود ته الله تعالىٰ آسمانن ۽ زمين جو خالق آهي، هي ظلم ڪيو جو ملائڪن کي الله تعالىٰ جون ڌيئرون ٻڌايائون ۽ صاحب اولاد جو جز ٺهرايو. ظالمن الله تعالىٰ جي لاءِ جزو قرار ڏنو، ڪهڙو عظيم جرم آهي. ف۱۷ جيڪو اهڙين ڳالهين جو قائل آهي. ف۱۸ ان جو ڪفر ظاهر آهي. ف۱۹ ڪهڙي پنهنجي لاءِ ۽ وڌيڪ توهان جي لاءِ، ڪيڏا جاهل آهيو جو ٻڪو ٿا. ف۲۰ يعني ڌيءَ جي ته تنهنجي گهر ۾ ڌيءَ پيدا ٿي آهي. ف۲۱ معاذ الله اهو ڌيءَ وارو آهي. ف۲۲ ۽ ڌيءَ جو هجڻ ايتري قدر ناپسند سمجهي، ان جي باوجود خدا پاڪ جي لاءِ ڌيئرون ٻڌائي. (تعالى الله عن ذالك). ف۲۳ ڪافر حضرت رحمان جي لاءِ اولاد جي قسمن مان تجويز ڪن ٿا. ف۲۴ يعني زيورن جي زيب ۽ زينت ۾ ناز ۽ نزاڪت مان پرورش پائي. فائدو:- هن مان معلوم ٿيو ته زيور سان سينگار نقصان جو دليل آهي ته پوءِ مردن کي ان کان پاسو ڪرڻ جڳائي، پرهيزگاريءَ سان پنهنجو سينگار ڪن. هاڻي اڳتي آيت ۾ جيڪري ڌيءَ جي هڪ ٻي ڪمزوريءَ جو اظهار فرمايو وڃي ٿو. ف۲۵ يعني پنهنجي ضعيف حال ۽ عقل جي قلت جي سبب کان. حضرت قتاده رضى الله تعالىٰ عنه فرمايو ته عورت جڏهن گفتگو ڪري ٿي ۽ پنهنجي تائيد ۾ ڪو دليل پيش ڪرڻ چاهي ٿي ته اڪثر ڪري ايئن ٿئي ٿو ته اها پنهنجي خلاف دليل پيش ڪري ڇڏي ٿي. ف۲۶ حاصل مطلب هي آهي ته ملائڪن کي خدا جي ڌيئرون ٻڌائڻ ۾ ٻه ديني ڪفر ڪيا. هڪ ته الله تعالىٰ جي طرف اولاد جي نسبت، ٻيو ان ذليل شيءِ جوان جي طرف منسوب ڪرڻ، جنهن کي اهي پاڻ تمام حقير سمجهن ٿا ۽ پنهنجي لاءِ پسند نه ٿا ڪن. ٽيون ملائڪن جي توهين، انهن کي ڌيئرون ٻڌائڻ (مدارڪ). هاڻي ان جو رد فرمايو وڃي ٿو. ف۲۷ ملائڪن جو مذڪر يا مؤنث هجڻ اهڙي شيءِ ته آهي نه، جنهن تي ڪو عقلي دليل قائم ٿي سگهي ۽ انهن وٽ ڪا خبر آئي نه ته پوءِ جيڪي ڪافر انهن کي مؤنث قرار ڏين ٿا، انهن جي علم جو ذريعو ڇا آهي، ڇا انهن جي پيدائش جي وقت موجود هئا ۽ انهن مشاهدو ڪري ورتو آهي. جڏهن اهو به نه آهي ته پوءِ صرف جاهلانه گمراهي جي ڳالهه آهي. ف۲۸ يعني ڪافرن جو ملائڪن جي مؤنث هجڻ تي شاهدي ڏيڻ لکيو ويندو. ف۲۹ آخرت ۾ ۽ ان تي سزا ڏني ويندي. محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن ڪافرن کان دريافت فرمايو ته توهان ملائڪن کي خدا جون ڌيئرون ڪهڙيءَ طرح چئو ٿا. توهان جي علم جو ذريعو ڇا آهي؟ انهن چيو اسان پنهنجي ابن ڏاڏن کان ٻڌو آهي ۽ اسان شاهدي ڏيون ٿا ته اهي سچا هئا. ان شاهديءَ کي الله تعالىٰ فرمايو ته لکي ويندي ۽ ان تي جواب طلب ٿيندو. ف۳۰ يعني ملائڪن کي. مطلب هي هو ته جيڪڏهن ملائڪن جي پوڄا ڪرڻ سان الله تعالىٰ راضي نه ٿئي ها ته اسان تي عذاب نازل ڪري ها ۽ جڏهن عذاب نه آيو تڏهن پوءِ اسان سمجهون ٿا ته اهو اهو ئي چاهي ٿو. هيءَ انهن اهڙي باطل ڳالهه چئي، جنهن سان لازم اچي ٿو ته سمورا ڏوهه جيڪي دنيا ۾ ٿين ٿا، تن کان خدا راضي آهي. الله تعالىٰ انهن جي تڪذيب فرمائي ٿو. ف۳۱ اهي رضاءِ الاهي جي ڄاڻڻ وارا ئي نه آهن. ف۳۲ ڪوڙ ڳالهائن ٿا. ف۳۳ ۽ ان ۾ غير خدا جي پوڄا جي اجازت آهي، ايئن نه آهي، ۽ اهو باطل آهي ۽ ان کان سواءِ ٻيا انهن وٽ ڪا حجت نه آهي. ف۳۴ اکيون بند ڪري، سوچ ۽ سمجهه کان سواءِ انهن جي تابعداري ڪن ٿا، اهي مخلوق پرستي ڪندا هئا. مطلب هي آهي ته ان جو ڪو دليل ان کان سواءِ نه آهي ته هي ڪم اهي ابن ڏاڏن جي پيروي ۾ ڪن ٿا. الله تعالىٰ فرمائي ٿو ته انهن کان اڳيان به ايئن ئي چوندا رهندا هئا.

اٰبَآءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَّاِنَّا عَلٰٓى اٰثٰرِهِمْ مُّقْتَدُوْنَ ﴿٢٣﴾ قٰلَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ
ڏٺو ۽ اسان انهن جي نشانن تي هلي رهيا آهيون. ف٣٥ نبي فرمايو ڇا جڏهن به مان توهان وٽ

بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُّمْ عَلَيْهِ اٰبَآءَكُمْ ۭ قَالُوْٓا اِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ
اها شيءِ ف٣٦ آڻيان جيڪا وڌيڪ سڌي هجي ان کان ٣٧ جنهن تي توهان جا ابا ڏاڏا هئا ڇيائون جو جيڪي توهان کي ڏيئي موڪليو ويو آهي

كٰفِرُوْنَ ﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿٢٥﴾
اسان ان کي نه ٿا مڃيون. ف٣٨ پوءِ انهن کان بدلو ورتوسون ف٣٩ پوءِ ڏس ڪوڙو چوندڙن جو ڇا حشر ٿيو.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ وَقَوْمِهٖٓ اِنَّنِيْ بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُوْنَ ﴿٢٦﴾ اِلَّا
۽ جڏهن ابراهيم پنهنجي پيءُ ۽ پنهنجي قوم کي فرمايو ته مان بيزار آهيان توهان جي معبودن کان. سواءِ ان جي جنهن

الَّذِيْ فَطَرَنِيْ فَاِنَّهٗ سَيَهْدِيْنِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ بَاقِيَةً فِيْ
مون کي پيدا ڪيو جو يقيناً اهو تمام جلدي مون کي واٽ ڏيندو ۽ ان کي ف٤٠ پنهنجي نسل ۾ باقي (رهندڙ) ڪلام ڪيائين ف٤١

عَقِبِهٖ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هٰٓؤُلَآءِ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى
جو من اهي مُڙي وڃن ف٤٢ بلڪ مون انهن ف٤٣ ۽ انهن جي پيءُ ڏاڏي کي دُنيا جا فائدا ڏنا ف٤٤ ايستائين جو

جَآءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُوْلٌ مُّبِيْنٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوْا هٰذَا
انهن وٽ حق ف٤٥ ۽ صاف ٻڌائيندڙ رسول تشريف وٺي آيو. ف٤٦ ۽ جڏهن انهن وٽ حق آيو ته چيائون

سِحْرٌ وَّاِنَّا بِهٖ كٰفِرُوْنَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوْا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ
هي جادو آهي ۽ اسان ان کي نه ٿا مڃيون. ۽ چوڻ لڳا ڇو نه لاٿو ويو هي قرآن انهن ٻن شهرن ف٤٧ جي

مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيْمٍ ﴿٣١﴾ اَهُمْ يَقْسِمُوْنَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۭ نَحْنُ قَسَمْنَا
ڪنهن وڏي ماڻهوءَ تي. ف٤٨ ڇا تنهنجي رب جي رحمت اهي ورهائن ٿا ف٤٩ اسان ئي ته انهن ۾ سندن جياپي جو

بَيْنَهُمْ مَّعِيْشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ
سامان دنيا جي زندگي ۾ ورهايو ف٥٠ ۽ انهن مان هڪڙن کي ٻين تي ڪيئي درجا بلندي ڏني ف٥١

دَرَجٰتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا ۭ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا
جو هڪڙا انهن مان ٻين تي ٺٺولي ڪن ف٥٢ ۽ تنهنجي رب جي رحمت ف٥٣ انهن جي گڏ ڪيل کان

يَجْمَعُوْنَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَآ اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَنْ
بهتر آهي ف٥٤. ۽ جيڪڏهن هيءَ نه هجي ها جو سمورا ماڻهو هڪ دين تي ٿي وڃن ف٥٥ ته ضرور اسان رحمان

ف٣٥ هن مان معلوم ٿيو ته اندو ڌي ڪري ابن ڏاڏن جي پيروي ڪرڻ ڪافرن جو قديمي مرض آهي ۽ انهن کي ايترو سمجهه نه آهي جو ڪنهن جي پيروي ڪرڻ جي لاءِ هي ڏسڻ ضروري آهي ته اهو سڌي رستي تي هجي. اهڙي طرح. ف٣٦ دين حق. ف٣٧ يعني ان دين کان. ف٣٨ جيتوڻيڪ توهان جو دين حق ۽ صواب هجي، مگر اسان پنهنجن ابن ڏاڏن جو دين ڇڏڻ وارا نه آهيون، توڙي اهو ڪهڙو به هجي. ان تي الله تعالى ارشاد فرمايو ته. ف٣٩ يعني رسولن جي نه مڃڻ وارن ۽ انهن کي ڪوڙو
ع ١٠ ٢
٨
چوڻ وارن کان. ف٤٠ يعني حضرت ابراهيم عليه السلام پنهنجي ان توحيدي ڪلمي کي، جيڪو فرمايو هو ته مان بيزار آهيان توهان جي معبودن کان سواءِ ان جي جنهن مون کي پيدا ڪيو. ف٤١ ته سندن اولاد ۾ موحد توحيد جي طرف سڏيندڙ سدائين رهندا. ف٤٢ شرڪ کان ۽ اهي سچو دين قبول ڪن. هتي حضرت ابراهيم عليه السلام جي ذڪر فرمائڻ ۾ تنبيه آهي ته اي مڪي وارو! جيڪڏهن توهان کي پنهنجن ابن ڏاڏن جي تابعداري ڪرڻي ئي آهي ته پوءِ توهان جي ابن ڏاڏن ۾ جيڪو سڀني کان بهتر آهي حضرت ابراهيم عليه السلام، تنهن جي تابعداري ڪريو ۽ شرڪ ڇڏي ڏيو ۽ هي به ڏسو ته ان پنهنجي پيءُ ۽ پنهنجي قوم کي صحيح رستي تي نه ڏٺو ته انهن کان بيزاريءَ جو اعلان فرمائي ڇڏيائين. ان مان معلوم ٿيو ته جيڪي ابا ڏاڏا سڌي واٽ تي هجن، سچو دين رکندا هجن، تن جي تابعداري ڪئي وڃي ۽ جيڪي باطل تي هجن، گمراهي ۾ هجن ته، تن جي طريقي کان بيزاريءَ جو اعلان ڪيو وڃي. ف٤٣ يعني مڪي جي ڪافرن کي. ف٤٤ ڊگهيون عمريون عطا فرمايم ۽ انهن جي ڪفر جي ڪري انهن تي عذاب نازل ڪرڻ ۾ جلدي نه ڪيم. ف٤٥ يعني قرآن شريف. ف٤٦ يعني محبوب سيد الانبياء صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن روشن ترين آيتن ۽ معجزن سان رونق افروز ٿيا ۽ ياڻ شرعي احڪام واضح طور تي بيان فرمايا ۽ اسان جي ان انعام جو حق هي هو ته ان مڪرم معظم محبوب رسول صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن جي اطاعت ڪن ها، پر ايئن انهن نه ڪيو. ف٤٧ مڪه مڪرمه ۽ طائف. ف٤٨ جيڪو ڪثير المال جٿي وارو هجي، جيئن مڪه مڪرمه ۾ وليد بن مغيره ۽ طائف ۾ عروه بن مسعود ثقفي. الله تعالى انهن جي ان ڳالهه جو رد فرمائي ٿو. ف٤٩ يعني ڇا نبوت جون ڪنجيون انهن جي هٿ ۾ آهن، جو جنهن کي گهُرن ڏيئي ڇڏن، ڪيتري قدر جاهلانه ڳالهه چون ٿا. ف٥٠ پوءِ ڪنهن کي شاهوڪار ڪيم، ڪنهن کي فقير، ڪنهن کي مضبوط، ڪنهن کي ڪمزور. مخلوق ۾ ڪو اسان جي حڪم کي تبديل ڪرڻ ۽ اسان جي تقدير کان ٻاهر نڪرڻ جي قدرت نٿو رکي. پوءِ جڏهن دنيا جهڙي قليل شيءِ ۾ ڪنهن کي اعتراض جي مجال نه آهي ته پوءِ نبوت جهڙي عالي منصب ۾ ڪنهن کي دم هڻڻ جو موقعو آهي. اسان جنهن کي چاهيون ٿا غني ڪريون ٿا، جنهن کي چاهيون ٿا مخدوم بنايون ٿا، جنهن کي چاهيون ٿا نبي بنايون ٿا، جنهن کي چاهيون ٿا امتي بنايون ٿا. ڇا ڪو پنهنجي قابليت سان امير ٿي وڃي ٿو. اسان جي عطا آهي، جنهن کي جيڪو چاهيون، ڪريون. ف٥١ قوت ۽ دولت دنيوي نعمتن ۾. ف٥٢ يعني مالدار فقير سان مسخري ڪري، اهو قرطبيءَ جي تفسير جي مطابق آهي ۽ ٻين مفسرن سُخْرِيًّا مسخري ڪرڻ جي معنى ۾ نه ورتو آهي، بلڪ عملن ۽ شغلن جي مسخر ڪرڻ جي معنى ۾ ورتو آهي. ان صورت ۾ معنى هيءَ ٿيندي ته اسان دولت ۽ مال ۾ ماڻهن کي مخالف ڪيو، سين نه جيئن هڪ ٻئي کان مال جي ذريعي خدمت وٺي ۽ دنيا جو نظام مضبوط ٿئي. غريب کي زندگي گذارڻ جو ذريعو هٿ اچي ۽ مالدار کي ڪم ڪرڻ وارا پهچن ته پوءِ ان تي ڪير اعتراض ڪري سگهي ٿو ته فلاڻي کي شاهوڪار ڪيائين ۽ فلاڻي کي مسڪين ۽ جڏهن دنيوي امور ۾ ڪو شخص دم نٿو هڻي سگهي ته پوءِ نبوت جهڙي عالي رتبي ۾ ڪنهن کي ڪهڙو ڳالهائڻ جو تاب ۽ اعتراض جو حق. ان جي مرضي، جنهن کي چاهي، سرفراز فرمائي. ف٥٣ يعني جنت. ف٥٤ يعني ان مال کان بهتر آهي، جنهن کي دُنيا ۾ ڪافر گڏ ڪري رکن ٿا. ف٥٥ يعني جيڪڏهن ان جو لحاظ نه هجي ها ته ڪافر کي عيش جي ڪشادگي ڏسي ڪري سڀ ماڻهو ڪافر ٿي ويندا.

يَّكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوْتِهِمْ سُقُفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَّمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُوْنَ ﴿٣٣﴾
جي منڪرن جي واسطي چانديءَ جون ڇتيون ۽ ڏاڪڻيون ٺاهيون ها جن تي چڙهن ها.
وَلِبُيُوْتِهِمْ اَبْوَابًا وَّسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔوْنَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا ؕ وَاِنْ كُلُّ
۽ انهن جي گهرن جي واسطي چانديءَ جا دروازا ۽ چانديءَ جا تخت جن تي ٽيڪ لڳائن ها ۽ قسم قسم جو سينگار وڦ٥٦ ۽ اهو
ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿٣٥﴾
سمورو دنيا جي زندگيءَ جو ئي سامان آهي ۽ آخرت تنهنجي رب وٽ پرهيزگارن جي واسطي آهي. وڦ٥٧
وَمَنْ يَّعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهٗ شَيْطٰنًا فَهُوَ لَهٗ قَرِيْنٌ ﴿٣٦﴾
جيڪو انڌو بڻجي رحمان جي ذڪر کان وڦ٥٨ اسان ان تي هڪڙو شيطان مقرر ڪريون ٿا پوءِ اهو ان جو ساٿي رهي ٿو.
وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّوْنَهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٣٧﴾ حَتّٰۤى
۽ بيشڪ اهي شيطان انهن کي وڦ٥٩ راهه کان روڪين ٿا ۽ وڦ٦٠ سمجهن ٿا ته اهي واٽ تي آهن.
اِذَا جَآءَنَا قَالَ يٰلَيْتَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ
ايستائين جو جڏهن وڦ٦١ ڪافر اسان وٽ ايندو ته پنهنجي شيطان کي چوندو ها ڪنهن طرح مون ۾ ۽ تو ۾ اوڀر اولهه جو فاصلو هجي ها پوءِ ڪهڙو
الْقَرِيْنُ ﴿٣٨﴾ وَلَنْ يَّنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَّلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ
نه برو ساٿي آهي. ۽ هرگز توهان جو ان وڦ٦٢ سان ڀلو نه ٿيندو اڄ جڏهن وڦ٦٣ توهان ظلم ڪيو جو توهان سڀ عذاب ۾
مُشْتَرِكُوْنَ ﴿٣٩﴾ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ اَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِيْ
شريڪ آهيو. پوءِ ڇا تون ٻوڙن کي ٻڌائيندين وڦ٦٤ يا انڌن کي واٽ ڏيکاريندين وڦ٦٥ ۽ انهن کي جيڪي کليل
ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٤٠﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا مِنْهُمْ مُّنْتَقِمُوْنَ ﴿٤١﴾ اَوْ نُرِيَنَّكَ
گمراهي ۾ آهن. وڦ٦٦ پوءِ جيڪڏهن اسان توکي وٺي وڃون وڦ٦٧ پوءِ به انهن کان ضرور بدلو وٺنداسين وڦ٦٨ يا توکي ڏيکاريون
الَّذِيْ وَعَدْنٰهُمْ فَاِنَّا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُوْنَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ
جيڪو وڦ٦٩ جنهن جو اسان انهن سان واعدو ڪيو آهي پوءِ اسان کي انهن تي وڏي قدرت آهي. پوءِ مضبوطي سان
بِالَّذِيْۤ اُوْحِيَ اِلَيْكَ ۚ اِنَّكَ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٤٣﴾ وَاِنَّهٗ لَذِكْرٌ لَّكَ
جهليو رهه ان کي جيڪو تنهنجي طرف وحي موڪليو ويو آهي بيشڪ تون سڌي واٽ تي آهين. ۽ بيشڪ اهو وڦ٧٠ شرف آهي تنهنجي واسطي
وَلِقَوْمِكَ ۚ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُوْنَ ﴿٤٤﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ
وڦ٧١ ۽ تنهنجي قوم جي واسطي وڦ٧٢ ۽ عنقريب توهان کان پڇا ڪئي ويندي. وڦ٧٣ ۽ انهن کان پڇو جن کي اسان توکان اڳ

ع ٣ ۹

وڦ٥٦ يعني دنيا ۽ ان جي سامان جو اسان وٽ ڪو به قدر نه آهي، اهو جلدي زائل ٿيڻ وارو آهي. وڦ٥٧ جن کي دنيا جي گهرج نه آهي ترمذي جي حديث ۾ آهي ته جيڪڏهن الله تعالیٰ وٽ دنيا مڇر جي پر جي برابر به قدر رکي ها ته ڪافر کي ان مان هڪ ڍڪ پاڻي نه ڏي ها. (قال الترمذی حديث حسن غريب). ٻي حديث ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلی اللہ تعالیٰ عليه وسلم جن نيازمندن جي جماعت سان تشريف وٺي وڃي رهيا هئا ته رستي ۾ هڪ مئل ٻڪري ڏٺائون، فرمايائون ڏسو ٿا ان جي مالڪن ان کي تمام بي قدريءَ سان اڇلائي ڇڏيو آهي. الله تعالیٰ وٽ دنيا جو ايترو به قدر نه آهي، جيترو ٻڪريءَ وارن وٽ ان مئل ٻڪريءَ جو هجي. (اخرجه الترمذی وقال حديث حسن). ترمذي جي حديث ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلی اللہ تعالیٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته جڏهن الله تعالیٰ پنهنجي ڪنهن ٻانهي تي ڪرم فرمائي ٿو ته ان کي دنيا کان ايئن بچائي ٿو، جيئن توهان پنهنجي بيمار کي پاڻيءَ کان بچايو. (قال حديث حسن غريب). دنيا مؤمن جي لاءِ قيد خانو ۽ ڪافر جي لاءِ جنت آهي. (حديث). وڦ٥٨ يعني قرآن پاڪ کان انڌو ٿي وڃي، جو ان جي هدايتن کي نه ڏسي ۽ انهن مان فائدو حاصل نه ڪري. وڦ٥٩ يعني انڌي ٿيڻ وارن کي. وڦ٦٠ گمراهه هجڻ جي باوجود اهي انڌا ٿيڻ وارا. وڦ٦١ قيامت جي ڏينهن. وڦ٦٢ حسرت ۽ پشيماني. وڦ٦٣ ظاهر ۽ ثابت ٿي ويو ته دنيا ۾ شرڪ ڪري. وڦ٦٤ جيڪي قبوليت جا ڪن نه ٿا رکن. وڦ٦٥ جيڪي حق ڏسڻ جي اکين کان محروم آهن. وڦ٦٦ جن جي نصيب ۾ ايمان نه آهي. وڦ٦٧ يعني انهن کي عذاب ڪرڻ کان اڳ توهان کي وفات ڏيون.

وڦ٦٨ توهان کان پوءِ. وڦ٦٩ توهان جي زندگي ۾ انهن تي پنهنجو اهو عذاب. وڦ٧٠ اسان جو ڪتاب قرآن مجيد. وڦ٧١ قرآن شريف. وڦ٧٢ جو الله تعالیٰ توهان کي نبوت ۽ حڪمت عطا فرمائي. وڦ٧٣ يعني امت جي لاءِ ته انهن کي اُن سان هدايت فرمايم. وڦ٧٤ قيامت جي ڏينهن ته توهان جو قرآن پاڪ جا حق ادا ڪيو، ان جي ڪا تعظيم ڪئي، ان نعمت جو ڪا شڪر بجا آندو

مِنْ رُّسُلِنَآ اَجَعَلْنَا مِنْ دُوْنِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُّعْبَدُوْنَ ﴿۴۵﴾ وَلَقَدْ

رسول ڪري موڪليو ڇا اسان رحمان کان سواءِ ڪي ٻيا خدا ٺاهيا آهن جن جي پوڄا ڪئي وڃي ف۷۵ ۽ بيشڪ اسان موسىٰ کي 38

اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَاۡئِهٖ فَقَالَ اِنِّىْ رَسُوْلُ رَبِّ

پنهنجي نشانين سان گڏ فرعون ۽ ان جي سردارن جي طرف موڪليو پوءِ ان فرمايو بيشڪ مان ان جو رسول آهيان جيڪو

الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۶﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِاٰيٰتِنَآ اِذَا هُمْ مِّنْهَا يَضْحَكُوْنَ ﴿۴۷﴾ وَمَا نُرِيْهِمْ

سڀني جهان جو مالڪ آهي پوءِ جڏهن اهو انهن وٽ اسان جون نشانيون کڻي آيو ف۷۶ تڏهن اهي انهن تي کلڻ لڳا ف۷۷ ۽ اسان انهن کي

مِّنْ اٰيَةٍ اِلَّا هِىَ اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَا ۫ وَاَخَذْنٰهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ

ڪا نشاني نه ڏيکاري مگر اها اڳين کان وڏي هئي ف۷۸ ۽ اسان انهن کي مصيبت ۾ گرفتار ڪيو جو اهي

يَرْجِعُوْنَ ﴿۴۸﴾ وَقَالُوْا يٰٓاَيُّهَ السّٰحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ۚ

باز اچن ف۷۹ ۽ چوڻ لڳا ف۸۰ ته اي جادوگر ف۸۱ اسان جي واسطي پنهنجي رب کان دعا گهر ان عهد جي سبب جيڪو ان جو تو وٽ

اِنَّنَا لَمُهْتَدُوْنَ ﴿۴۹﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِذَا هُمْ يَنْكُثُوْنَ ﴿۵۰﴾

آهي ف۸۲ بيشڪ اسان هدايت تي اينداسي ف۸۳ پوءِ جڏهن اسان انهن کان مصيبت ٽاري تڏهن اهي واعدو ٽوڙي ويا. ف۸۴

وَنَادٰى فِرْعَوْنُ فِىْ قَوْمِهٖ قَالَ يٰقَوْمِ اَلَيْسَ لِىْ مُلْكُ مِصْرَ وَ

۽ فرعون پنهنجي قوم ۾ ف۸۵ پڪاريو ته اي منهنجي قوم ڇا منهنجي واسطي مصر جي بادشاهي آهي ۽ هي

هٰذِهِ الْاَنْهٰرُ تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِىْ ۚ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ ﴿۵۱﴾ ؕ اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِّنْ

نهرون جو منهنجي هيٺان وهن ٿيون ف۸۶ پوءِ ڇا توهان نٿا ڏسو ف۸۷ يا مان بهتر آهيان ف۸۸ هن کان

هٰذَا الَّذِىْ هُوَ مَهِيْنٌ ۙ۬ وَّلَا يَكَادُ يُبِيْنُ ﴿۵۲﴾ فَلَوْلَآ اُلْقِىَ عَلَيْهِ

جو ذليل آهي ف۸۹ ۽ صاف ڳالهائي نٿو سگهي ف۹۰ پوءِ ان کي ڇو نه پارا يا وياسون ڪنگڻ

اَسْوِرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ اَوْ جَآءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِيْنَ ﴿۵۳﴾ فَاسْتَخَفَّ

ف۹۱ يا ان سان گڏ ملائڪ اچن ها جيڪي ان وٽ رهن ها ف۹۲ پوءِ ان پنهنجي قوم کي بيوقوف ڪري ورتو ف۹۳

قَوْمَهٗ فَاَطَاعُوْهُ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿۵۴﴾ فَلَمَّآ اٰسَفُوْنَا انْتَقَمْنَا

پوءِ اهي سندس چوڻ تي هليا ف۹۴ بيشڪ اهي بي فرمان ماڻهو هئا پوءِ جڏهن انهن اهڙو ڪيو جنهن تي اسان جو ڏمر

مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنٰهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۵۵﴾ فَجَعَلْنٰهُمْ سَلَفًا وَّمَثَلًا لِّلْاٰخِرِيْنَ ﴿۵۶﴾ ع

متن تي اسان انهن کان بدلو ورتو پوءِ اسان انهن سڀني کي ٻوڙي ڇڏيو پوءِ اسان انهن کي ڪري ڇڏيو گذريل اسان ۽ مثال پوين جي اسطي ف۹۵

ع ۴ ف۷۵ رسولن کان سوال ڪرڻ جي معنىٰ هيءَ آهي ته انهن جي دينن ۽ ملتن کي ڳوليو،
ع ۱۰ ڪٿي به ڪنهن نبيءَ جي اُمت ۾ بُت پرستي جائز ڪئي وئي آهي ۽ گهڻن مفسرن
۱۰ ان جي معنىٰ هيءَ بيان ڪئي آهي ته ڪتابي مؤمنن کان معلوم ڪريو ته ڇا ڪڏهن
ڪنهن نبي غيرالله جي عبادت جي اجازت ڏني ته جيئن مُشرڪن تي ثابت ٿي وڃي ته
مخلوق پرستي نه ڪنهن رسول ٻڌائي، نه ڪنهن ڪتاب ۾ آئي. هيءَ به هڪ روايت
آهي ته معراج واري رات محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن بيت
المقدس ۾ سڀني نبين سڳورن جي امامت فرمائي. جڏهن محبوب سائين نماز کان
فارغ ٿيا، جبرئيل امين عرض ڪيو ته اي محبوب سرور اڪرم پاڻ کان اڳين
نبين سڳورن کان معلوم فرمايو ته ڇا الله تعالىٰ پاڻ کان سواءِ ڪنهن ٻئي جي عبادت
جي اجازت ڏني. محبوب عليه الصلوٰة والسلام جن فرمايو ته ان سوال جي ڪا ضرورت
نه آهي يعني ان ۾ ڪو شڪ ڪونه آهي ته سمورا نبي توحيد جي دعوت ڏيندا آيا. سڀني
مخلوق پرستيءَ جي ممانعت فرمائي. ف۷۶ جيڪي حضرت موسىٰ عليه الصلوٰة
والسلام جي رسالت تي دلالت ڪنديون هيون. ف۷۷ ۽ انهن کي جادو ٻڌائڻ لڳا.
ف۷۸ يعني هر هڪ نشاني پنهنجي خصوصيت ۾ ٻئي کان وڌيڪ هئي، مُراد هي آهي
ته هڪ کان ٻي اعلىٰ هئي. ف۷۹ ڪفر کان ايمان جي طرف ۽ اهو عذاب ڏڪر، طوفان
۽ ٽڏن وغيره سان ڪيو ويو. اهي سڀ حضرت موسىٰ عليه السلام جون نشانيون
هيون، جيڪي سندس نبوت تي دلالت ڪنديون هيون ۽ انهن ۾ هڪ ٻئي کان
بلند ۽ بالا هئي. ف۸۰ عذاب ڏسي ڪري حضرت موسىٰ عليه السلام کي. ف۸۱ اهو
ڪلمو انهن جي عرف ۽ محاوري ۾ تمام تعظيم ۽ تڪريم جو هو، اهي عالم، ماهر،
حاذق ڪامل کي جادوگر چوندا هئا ۽ ان جو سبب هي هو ته انهن جي نظرن ۾ جادوءَ
جي وڏي عظمت هئي ۽ اهي ان کي مدح جي صفت سمجهندا هئا. ان ڪري انهن
حضرت موسىٰ عليه السلام کي التجا جي وقت ان ڪلمي سان ندا ڪئي، چيائون.
ف۸۲ اهو واعدو ياته هي آهي ته سندس دعا مستجاب آهي يا نبوت يا ايمان آڻڻ وارن
۽ هدايت قبول ڪرڻ وارن تان عذاب کڻڻ. ف۸۳ ايمان آڻيندا اسون. اهڙيءَ طرح
حضرت موسىٰ عليه السلام دُعا گهري ۽ انهن تان عذاب کڄي ويو. ف۸۴ ايمان نه آندائون،
ڪفر تي ڄميا رهيا. ف۸۵ گهڻي افتخار سان گڏ. ف۸۶ اهي نيل درياءَ مان نڪتل ٿيون
وڏيون نهرون هيون، جيڪي فرعون جي محلات جي هيٺان جاري هيون. ف۸۷
ع ۵ منهنجي عظمت قوت ۽ شان ۽ دبدبو الله تعالىٰ جو عجيب شان آهي. خليفه
ع ۱۱ رشيد جڏهن اها آيت پڙهي ۽ حڪومتِ مصر تي فرعون جو غرور ڏٺائين
۱۱ تڏهن چيائين ته مان اهو مصر پنهنجي ادنىٰ غلام کي ڏيندس، اهڙيءَ طرح ان مصر
خصيب کي ڏنو، جيڪو سندس غلام هو ۽ وضو ڪرائڻ جي خدمت تي مامور هو.

ف۸۸ يعني ڇا توهان وٽ ثابت ٿي ويو ۽ توهان سمجهي ويا ته مان بهتر آهيان. ف۸۹ اهو ان بي ايمان متڪبر حضرت موسىٰ عليه السلام جي شان ۾ چيو. ف۹۰ زبان ۾ هٿڪ هجڻ جي سبب کان، جيڪا ننڍپڻ ۾ باهه وات ۾ رکڻ سان پيدا ٿي وئي هئي ۽ اهو ان ملعون ڪوڙ چيو ڇو ته سندس دعا سان الله تعالىٰ زبان اقدس جي اها هٿڪ زائل ڪري ڇڏي هئي، پر فرعوني پهرين ٿي خيال ۾ هئا. اڳتي وري انهيءَ ڪلام جو ذڪر فرمايو وڃي ٿو. ف۹۱ يعني جيڪڏهن حضرت موسىٰ عليه السلام سچو آهي ۽ الله تعالىٰ کيس واجب الاطاعت سردار بڻايو آهي ته پوءِ کيس سون جا ڪنگڻ ڇو نه پهرايائين. هيءَ ڳالهه اُن پنهنجي زماني جي دستور جي مطابق چئي ته اُن زماني ۾ جنهن کي به سردار بڻايو ويندو هو، ان کي سون جا ڪنگڻ ۽ سون جو هار پهرايو ويندو هو. ف۹۲ ۽ ان جي صدق جي شاهدي ڏين ها. ف۹۳ انهن جاهلن جو عقل کسي ورتائين، انهن کي خوش ۽ راضي ڪيائين. ف۹۴ ۽ حضرت موسىٰ عليه السلام جي تڪذيب ڪرڻ لڳا. ف۹۵ ته پويان انهن جي حال کان نصيحت ۽ عبرت حاصل ڪن.

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّوْنَ ﴿٥٧﴾ وَ
۽ جڏهن ابن مريم جو مثال بيان ڪيو ويو - تڏهن تنهنجي قوم ان تي کلڻ لڳندي آهي. ف٩٦ ۽ چون ٿا
قَالُوْٓا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَ ۭ مَا ضَرَبُوْهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا ۭ بَلْ هُمْ قَوْمٌ
ڇا اسان جا معبود ڀلا آهن يا اهو ف٩٧ انهن اهو توکي نه چيو مگر ناحق جهڳڙي جي واسطي ف٩٨ بلڪ اهي آهن ئي جهيڙا ڪ
خَصِمُوْنَ ﴿٥٨﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنٰهُ مَثَلًا لِّبَنِيْٓ
ماڻهو ف٩٩. اهو ته نه آهي مگر هڪ ٻانهو جنهن تي اسان احسان ڪيو ف١٠٠ ۽ اسان ان کي بني اسرائيلن جي واسطي عجيب نمونو
اِسْرَاۗءِيْلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاۗءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَّلٰۗىِٕكَةً فِي الْاَرْضِ يَخْلُفُوْنَ ﴿٦٠﴾
بنايو ف١٠١. ۽ جيڪڏهن اسان گهرون ها ته ف١٠٢ زمين ۾ توهان جي جاءِ تي ملائڪ آباد ڪريون ها. ف١٠٣
وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُوْنِ ۭ هٰذَا صِرَاطٌ
۽ بيشڪ عيسىٰ قيامت جي نشاني آهي ف١٠٤ پوءِ هرگز قيامت ۾ شڪ نه ڪريو ۽ منهنجي پيروي ڪريو ف١٠٥ اها سڌي
مُّسْتَقِيْمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطٰنُ ۚ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا
واٽ آهي ۽ هرگز توهان کي شيطان نه روڪي ف١٠٦ بيشڪ اهو توهان جو کليل دشمن آهي. ۽ جڏهن عيسىٰ
جَاۗءَ عِيْسٰى بِالْبَيِّنٰتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ
ڪيئي روشن نشانيون ف١٠٧ آيو فرمايائين ته مان توهان وٽ حڪمت وٺي آيو آهيان ف١٠٨ ۽ هن لاءِ ته مان توهان کي
بَعْضَ الَّذِيْ تَخْتَلِفُوْنَ فِيْهِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿٦٣﴾ اِنَّ
ٻڌايان ڪجهه اهي ڳالهيون جن ۾ توهان اختلاف ڪندا هيو ف١٠٩ پوءِ الله کان ڊڄو ۽ منهنجو حڪم مڃيو. بيشڪ الله
اللّٰهَ هُوَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ۭ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ
منهنجو رب ۽ توهان جو رب آهي پوءِ انهي جي عبادت ڪريو اها سڌي واٽ آهي ف١١٠ پوءِ اهي ٽولا
الْاَحْزَابُ مِنْۢ بَيْنِهِمْ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ
پاڻ ۾ مختلف ٿي ويا ف١١١ پوءِ ظالمن جي واسطي ويل آهي ف١١٢ هڪ دردناڪ ڏينهن جي عذاب
اَلِيْمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا
کان. ف١١٣ ڇا جي انتظار ۾ آهن مگر هي ته اوچتو انهن تي اچي وڃي قيامت ۽ انهن کي خبر به نه هجي
يَشْعُرُوْنَ ﴿٦٦﴾ اَلْاَخِلَّاۗءُ يَوْمَىِٕذٍۢ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا
گهرا دوست اُن ڏينهن هڪ ٻئي جا دشمن هوندا مگر

ف٩٦ شان نزول: جڏهن حضرت محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن قريش جي اڳيان هيءَ آيت وَمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ پڙهي جنهن جي معنىٰ هي آهي ته اي مشرڪو! توهان ۽ جيڪا شيءِ الله تعالىٰ کان سواءِ توهان پوڄيو ٿا سڀ جهنم جو ٻارڻ آهن. اهو ٻڌي مشرڪن کي گهڻو غصو آيو ۽ ابن زبعرى چوڻ لڳو يا محمد (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم) ڇا اهو خاص اسان جي لاءِ ۽ اسان جي معبودن جي لاءِ ئي آهي يا هر امت ۽ گروهه جي لاءِ؟ محبوب عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته اهو توهان جي ۽ توهان جي معبودن جي لاءِ به آهي ۽ سڀني امتن جي لاءِ به. اُن تي اُن چيو ته توهان وٽ عيسىٰ بن مريم نبي آهي ۽ توهان ان جي ۽ ان جي والده جي تعريف ڪريو ٿا ۽ توهان کي معلوم آهي نصراني انهن ٻنهي کي پوڄن ٿا ۽ حضرت عزير ۽ ملائڪ کي به پوڄيو وڃي ٿو يعني يهودي وغيره انهن کي پوڄن ٿا. پوءِ جيڪڏهن اهي سڀئي (معاذ الله) جهنم ۾ هجن ته اسان راضي آهيون ته اسان ۽ اسان جا معبود به انهن سان گڏ هجن ۽ اهو چئي ڪري ڪافر گهڻو کليا. ان الله تعالىٰ هيءَ آيت نازل فرمائي اِنَّ الَّذِيْنَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِّنَّا الْحُسْنٰٓى اُولٰۗىِٕكَ عَنْهَا مُبْعَدُوْنَ ۽ هي آيت نازل ٿي وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ. جنهنجو مطلب هي آهي ته جڏهن ابن زبعري پنهنجن معبودن جي لاءِ حضرت عيسىٰ بن مريم جو مثال بيان ڪيو ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن سان جهڳڙو ڪيائين ته نصراني انهن کي پوڄن ٿا ته قريش ان جي ان ڳالهه تي کلڻ لڳا. ف٩٧ يعني حضرت عيسىٰ عليه السلام. مطلب هي هو ته پاڻ سڀني وٽ حضرت عيسىٰ عليه السلام بهتر آهي. پوءِ اگر (معاذ الله) اهو جهنمي ٿيو ته پوءِ اسان جا معبود يعني بُت به ٿين، ڪا پرواهه نه آهي، ان تي الله تعالىٰ فرمائي ٿو. ف٩٨ هي ڄاڻيندي ته اهي جيڪي ڪجهه چئي رهيا آهن، باطل آهي ۽ آيت ڪريمه اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مان صرف بُت مُراد آهن. حضرت عيسىٰ، حضرت عزير ۽ ملائڪ ڪجهه به مُراد نه ٿو وٺي سگهجي. ابن زبعري عرب هو، عربي زبان جو ڄاڻو هو. هي ان کي گهڻو معلوم هو ته مَا تَعْبُدُوْنَ ۾ "مَا" جي معنىٰ شيءِ آهي، جنهن مان غير ذوي العقول مُراد ٿين ٿا، پر اُن جي باوجود ان جو عربي زبان جي اصول کان جاهل ٿي ڪري حضرت عيسىٰ حضرت عزير ۽ ملائڪن کي اُن ۾ داخل ڪرڻ ڪٽ حجتي ۽ جهالت پوري آهي. ف٩٩ باطل جي پويان لڳڻ وارا. هاڻي حضرت عيسىٰ عليه السلام جي نسبت ارشاد فرمايو وڃي ٿو. ف١٠٠ نبوت عطا فرمائي ڪري. ف١٠١ اي مڪي وارو! اسان توهان کي هلاڪ ڪري ڇڏيون ها. ف١٠٣ جيڪي اسان جي عبادت ۽ اطاعت ڪن ها. ف١٠٤ يعني حضرت عيسىٰ عليه السلام جو آسمان کان لهڻ قيامت جي نشانين مان آهي. ف١٠٥ يعني منهنجي هدايت ۽ شريعت جي تابعداري ڪجو. ف١٠٦ شريعت جي تابعداري يا قيامت جي يقين يا دين الاهيءَ تي قائم رهڻ کان. ف١٠٧ يعني معجزا. ف١٠٨ يعني نبوت ۽ انجيلي احڪام. ف١٠٩ توريت جي احڪام مان ف١١٠ حضرت عيسىٰ عليه السلام جو ڪلام پورو ٿي چڪو اڳتي نصرانين جي شرڪن جو بيان ڪيو وڃي ٿو. ف١١١ حضرت عيسىٰ عليه السلام کان پوءِ انهن مان ڪنهن چيو ته عيسىٰ خدا هو ڪنهن چيو خدا جو پُٽ، ڪنهن چيو ٽن جو ٽيون. مطلب ته نصراني ٽولا ٽولا ٿي ويا، يعقوبي نسطوري، ملڪاني ۽ شمعوني. ف١١٢ جن حضرت عيسىٰ عليه السلام جي باري ۾ ڪفر جون ڳالهيون چيون. ف١١٣ يعني قيامت جي ڏينهن جي.

٭ ف١٠١ پنهنجي قدرت جو، جو پيءُ کان سواءِ ڪيئن پيدا ڪيم.

الْمُتَّقِيْنَ ﴿٦٧﴾ يٰعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُوْنَ ﴿٦٨﴾ اَلَّذِيْنَ
پرهيزگار. ف١١٣ انهن کي فرمايو ويندو ته اي منهنجا ٻانهؤ! اڄ نه ته توهان تي ڪو خوف آهي ۽ نڪي توهان کي ڪو ڏک ٿيندو. اهي جن
اٰمَنُوْا بِاٰيٰتِنَا وَكَانُوْا مُسْلِمِيْنَ ﴿٦٩﴾ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ
اسان جي آيتن تي ايمان آندو ۽ مسلمان هُئا. داخل ٿيو جنت ۾ توهان ۽ توهان جون ٻيبيون خوش خاطر
تُحْبَرُوْنَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَّاَكْوَابٍ وَ
ٿي. ف١١٥ انهن تي ڦرندا سُون جا پيالا ۽ جام ۽ ان ۾ ڪين ملندي
فِيْهَا مَا تَشْتَهِيْهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ وَاَنْتُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٧١﴾
جيڪا شيءِ سندن دل گهُري ۽ جنهن سان اکين لذت وٺن ف١١٦ ۽ توهان ان ۾ هميشه رهندؤ. ۽
وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِيْٓ اُوْرِثْتُمُوْهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيْهَا فَاكِهَةٌ
هيءَ آهي اها جنت جنهن جو توهان کي وارث ڪيو ويو توهان جي عملن سان. توهان جي واسطي
كَثِيْرَةٌ مِّنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿٧٣﴾ اِنَّ الْمُجْرِمِيْنَ فِيْ عَذَابِ جَهَنَّمَ خٰلِدُوْنَ ﴿٧٤﴾
ان ۾ گهڻيئي ميوا آهن جن مان کائو ف١١٧ بيشڪ مجرم ف١١٨ جهنم جي عذاب ۾ هميشه رهڻ وارا آهن.
لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيْهِ مُبْلِسُوْنَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْا
اهو انهن کان ڪڏهن به هلڪو نه ٿيندو ۽ اهي ان ۾ نااميد رهندا ف١١٩ ۽ اسان انهن تي ڪو به ظلم نه ڪيو ها اُهي
هُمُ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا يٰمٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ اِنَّكُمْ
پاڻ ئي ظالم هُئا ف١٢٠ ۽ اهي پڪاريندا ف١٢١ اي مالڪ! تنهنجو رب اسان جو ڪم پورو ڪري ڇڏي ف١٢٢ اهو فرمائيندو ف١٢٣
مّٰكِثُوْنَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنٰكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كٰرِهُوْنَ ﴿٧٨﴾ اَمْ اَبْرَمُوْٓا
توهان کي نه رهڻو آهي. ف١٢٤ بيشڪ اسان توهان وٽ حق آندو ف١٢٥ مگر توهان مان گهڻن کي حق پسند ئي نه آهي.
اَمْرًا فَاِنَّا مُبْرِمُوْنَ ﴿٧٩﴾ اَمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰىهُمْ
ڇا انهن ف١٢٦ پنهنجي پر ۾ ڪو ڪم پڪو ڪري ورتو آهي ف١٢٧ ته اسان به پنهنجو ڪم پڪو ڪرڻ وارا آهيون ف١٢٨ ڇا هُنن گهمنڊ ۾ آهن ته اسان سندن
بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُوْنَ ﴿٨٠﴾ قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ
هوريان جي ڳالهه ۽ سرٻاٽ ڏٿا ٻڌون ها ۽ ف١٢٩ اسان جا ملائڪ انهن وٽ لکي رهيا آهن. تون فرماءِ بفرض محال جيڪڏهن
فَاَنَا اَوَّلُ الْعٰبِدِيْنَ ﴿٨١﴾ سُبْحٰنَ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ
رحمان کي ڪا اولاد هجي ها ته سڀ کان پهرين آئون ان کي پوڄيان ها. ف١٣٠ پاڪائي آهي آسمانن ۽ زمين جي رب عرش جي رب جي

ع ٦ ١١ ١٢

ف١١٣ يعني ديني دوستي ۽ اها محبت، جيڪا الله تعالى جي لاءِ آهي، باقي رهندي. حضرت علي المرتضى رضى الله تعالى عنه کان هن آيت جي تفسير ۾ روايت ٿيل آهي ته ٻان فرمايائين ٻه دوست مؤمن ۽ ٻه دوست ڪافر. مؤمن مان هڪ ڄڻو مري وڃي ٿو ته بارگاهِ الاهي ۾ عرض ڪري ٿو ته يارب! فلاڻو مون کي تنهنجي ۽ تنهنجي رسول جي فرمانبرداري جو ۽ نيڪي ڪرڻ جو حڪم ڪندو هو ۽ مون کي برائي کان روڪيندو هو ۽ خبر ڏيندو هو ته مون کي تنهنجي حضور ۾ حاضر ٿيڻو آهي. يارب! ان کي مون کان پوءِ گمراهه نه ڪر ۽ ان کي هدايت ڏي، جهڙي منهنجي هدايت فرمايئي ۽ ان جو اڪرام ڪر، جهڙو منهنجو اڪرام فرمايئي. جڏهن ان جو مؤمن دوست مري وڃي ٿو تڏهن الله تعالى انهن ٻنهي کي گڏ ڪري ٿو ۽ فرمائي ٿو ته توهان مان هر هڪ ٻئي جي تعريف ڪري. پوءِ هر هڪ چوي ٿو ته هي سٺو ڀاءُ آهي، سٺو دوست آهي، سٺو ساٿي آهي. ٻن ڪافر دوستن مان جڏهن هڪ مري وڃي ٿو ته دعا ڪري ٿو يارب! فلاڻو مون کي تنهنجي ۽ تنهنجي رسول جي فرمانبرداري کان روڪيندو هو ۽ برائي جو حڪم ڪندو هو ۽ نيڪي کان روڪيندو هو ۽ خبر ڏيندو هو ته مون کي تنهنجي حضور ۾ حاضر ٿيڻو نه آهي. پوءِ الله تعالى فرمائي ٿو ته توهان مان هر هڪ ٻئي جي تعريف ڪري. پوءِ انهن مان هڪ ڄڻو ٻئي کي چوي ٿو: بڇڙو ڀاءُ، برو دوست ۽ خراب ساٿي.

ف١١٥ يعني جنت ۾ توهان جو اڪرام ٿيندو، نعمتون ڏنيون وينديون، اهڙا خوش ڪيا ويندؤ، جو توهان جي چهرن تي خوشيءَ جا آثار ظاهر هوندا.

ف١١٦ انواع ۽ اقسام جون نعمتون.

ف١١٧ جنتي وڻ ميوي دار سدابهار آهن، انهن جي زيب ۽ زينت ۾ فرق نه ٿو اچي. حديث شريف ۾ آهي ته جيڪڏهن ڪو انهن مان هڪ ميوو ڇنندو ته ان جي جاءِ تي ٻه ميوا ظاهر ٿيندا.

ف١١٨ يعني ڪافر.

ف١١٩ رحمت جي اميد به نه هوندي.

ف١٢٠ جو سرڪشي ۽ نافرماني ڪري ان حال کي پهتا.

ف١٢١ جهنم جي داروغي کي ته.

ف١٢٢ يعني موت ڏيئي ڇڏي، مالڪ کي درخواست ڪندا ته اهو الله تبارڪ وتعالى کان انهن جي موت جي دُعا گهري.

ف١٢٣ هزار سال کان پوءِ.

ف١٢٤ عذاب ۾ هميشه، ڪڏهن ان کان ڇوٽڪارو نه لهندو، نه موت کان، نه ڪنهن ٻي طرح هن کان پوءِ الله تعالى مڪي وارن کي خطاب فرمائي ٿو.

ف١٢٥ پنهنجي رسولن جي معرفت. ف١٢٦ يعني مڪي جي ڪافرن. ف١٢٧ محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن سان مڪر ڪرڻ ۽ فريب سان ايذاءِ پهچائڻ جو ۽ حقيقت ۾ ايئن ئي هو ته قريش دارالندوه ۾ گڏ ٿي ڪري حضور سيد عالم محبوب تاجدار حرم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن جي ايذا پهچائڻ جي لاءِ حيلا ۽ بهانا سوچيندا هُئا. ف١٢٨ انهن جي ان مڪر ۽ فريب جو بدلو جنهن جو انجام انهن جي هلاڪت آهي. ف١٢٩ اسان ضرور ٻڌون ٿا ۽ لڪل ۽ ظاهر ڳالهه جاڻون ٿا، اسان کان ڪجهه نه ٿو لڪي سگهي. ف١٣٠ پر ان جو ٻار نه آهي ۽ ان جي لاءِ اولاد محال آهي. هي اولاد جي نفي ۾ مبالغو آهي. شانِ نزول:- نضر بن حارث چيو هو ته ملائڪ خدا جون ڌيئرون آهن، ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ته نضر چوڻ لڳو ته ڏسو ٿا قرآن ۾ منهنجي تصديق اچي وئي. وليد چيو ته تنهنجي تصديق نه ٿي، بلڪ هي فرمايو ويو ته رحمٰن جو پٽ نه آهي ۽ مڪي وارن مان آئون پهريون موحد آهيان ان سان ولد جي نفي ڪرڻ وارو هن کان پوءِ الله تبارڪ وتعالى جي تنزيه جو بيان آهي.

الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿۸۲﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوْضُوْا وَيَلْعَبُوْا حَتّٰى يُلٰقُوْا يَوْمَهُمُ
انهن ڳالهين کان جيڪي اهي ٺاهن ٿا. ف ۱۳۱ پوءِ تون انهن کي ڇڏ ته بيهوده ڳالهيون ڪن ۽ راند روند ۾ رهن ف ۱۳۲ ايستائين جو
الَّذِيْ يُوْعَدُوْنَ ﴿۸۳﴾ وَهُوَ الَّذِيْ فِي السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَّفِي الْاَرْضِ اِلٰهٌ ؕ
پنهنجي ان ڏينهن کي ڏسن جنهن جو انهن سان واعدو آهي. ف ۱۳۳ ۽ اهوئي آسمان وارن جو خدا ۽ زمين وارن جو
وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْعَلِيْمُ ﴿۸۴﴾ وَتَبٰرَكَ الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَ
خدا آهي ف ۱۳۴ ۽ اهوئي حڪمت ۽ علم وارو آهي. ۽ وڏي برڪت وارو آهي اهو جنهن جي واسطي باد شاهي
مَا بَيْنَهُمَا ۚ وَعِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۸۵﴾ وَلَا يَمْلِكُ
آهي آسمانن ۽ زمين جي ۽ جيڪو انهن جي وچ ۾ آهي ۽ انهيءَ وٽ آهي قيامت جو علم ۽ توهان کي ان جي طرف موٽڻو آهي،
الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَ
۽ جن کي اهي الله کان سواءِ پوڄين ٿا شفاعت جو اختيار نه ٿا رکن ها شفاعت جو اختيار انهن کي آهي جيڪي حق جي شاهدي ڏين
هُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۸۶﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى
۽ علم رکن. ف ۱۳۶ ۽ جيڪڏهن تون انهن کان پڇين ف ۱۳۷ ته انهن کي ڪنهن پيدا ڪيو ته ضرور چوندا الله
وقف لازم يُؤْفَكُوْنَ ﴿۸۷﴾ وَقِيْلِهٖ يٰرَبِّ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۸۸﴾ فَاصْفَحْ
ف ۱۳۸ پوءِ ڪاڏي اونڌي منهن وڃن ٿا. ف ۱۳۹ مون کي رسول ف ۱۴۰ جي ان قول جو قسم ف ۱۴۱ ته اي منهنجا رب هي ماڻهو ايمان نه ٿا
ع ٧ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلٰمٌ ؕ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿۸۹﴾ ع
۲۲
۱۳
آڻن پوءِ انهن کان درگذر ڪر ف ۱۴۲ ۽ فرماءِ بس سلام آهي ف ۱۴۳ پوءِ اڳتي معلوم ڪري وٺندا. ف ۱۴۴

سُوْرَةُ الدُّخَانِ ۴۴ مَكِّيَّةٌ ٦۴ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | اٰيَاتُهَا ۵۹ رُكُوْعَاتُهَا ۳

سورة دخان مڪي آهي ۽ هن ۾ ۽ الله نهايت مهربان رحم واري جي نالي سان شروع ف ۱ اٺونجاهه آيتون ۽ ٽي رڪوع آهن
مع ۱۲ حٰمٓ ﴿۱﴾ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿۲﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةٍ مُّبٰرَكَةٍ اِنَّا كُنَّا
هن روشن ڪتاب جو قسم. ف ۲ بيشڪ اسان ان کي برڪت واري رات ۾ لاٿو ف ۳ بيشڪ اسان
مُنْذِرِيْنَ ﴿۳﴾ فِيْهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيْمٍ ﴿۴﴾ اَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا ؕ اِنَّا كُنَّا
ڊيڄارينداڙ آهيون. ف ۴ ان ۾ ورهايو ويندو آهي هر حڪمت وارو ڪم اسان وٽان حڪم سان بيشڪ اسان
مُرْسِلِيْنَ ﴿۵﴾ رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۶﴾ رَبِّ السَّمٰوٰتِ
ئي رسول موڪلڻ وارا آهيون ف ۶ تنهنجي رب جي طرف کان رحمت، بيشڪ اهوئي ٻڌڻ جاڻڻ وارو آهي. اهو جيڪو رب آهي

ف ۱۳۱ ۽ ان جي لاءِ اولاد قرار ڏين ٿا. ف ۱۳۲ يعني جنهن لغو ۽ باطل ۾ آهن، تنهن ۾ پيا رهن. ف ۱۳۳ جنهن ۾ کين عذاب ڏنو ويندو ۽ اهو قيامت جو ڏينهن آهي. ف ۱۳۴ يعني اهوئي معبود آهي، آسمان ۽ زمين ۾ انهيءَ جي عبادت ڪئي وڃي ٿي، ان کان سواءِ ڪو معبود نه آهي. ف ۱۳۵ يعني توحيد الاهي جي. ف ۱۳۶ ان جو ته الله تعالىٰ سندن رب آهي، اهڙا مقبول ٻانها ايماندارن جي شفاعت ڪندا. ف ۱۳۷ يعني مشرڪن کان. ف ۱۳۸ ۽ الله تعالىٰ جي خالق ۽ عالم هجڻ جو اقرار ڪندا. ف ۱۳۹ ۽ ان اقرار جي باوجود ان جي توحيد ۽ عبادت کان ڦرن ٿا. ف ۱۴۰ محبوب سيد عالم محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن. ف ۱۴۱ الله تبارڪ وتعالىٰ جو حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن جي قول مبارڪ جو قسم فرمائڻ محبوب سائين جن جي اڪرام ۽ سندن دعا ۽ التجا جي احترام جو اظهار آهي. ف ۱۴۲ ۽ انهن کي ڇڏي ڏيو. ف ۱۴۳ هي سلام متارڪت آهي. ان جي معنىٰ هيءَ آهي ته اسان توهان کي ڇڏيون ٿا ۽ توهان کان امن ۾ رهڻ چاهيون ٿا. (وكان هٰذا قبل الامر بالجهاد). ف ۱۴۴ پنهنجو انجام ڪار. ۞ ۞
ف ۱ سورة دخان مڪي آهي، هن ۾ ٽي رڪوع، ستونجاهه آيتون يا اٺونجاهه آيتون، ٽي سو ڇائيتاليهه ڪلما ۽ هڪ هزار چار سو ايڪيهه حرف آهن. ف ۲ يعني قرآن پاڪ جو جيڪو حلال ۽ حرام وغيره احڪام جو بيان فرمائي ٿو وارو آهي. ف ۳ هن رات مان يا شب قدر مراد آهي يا شب برات. هن رات ۾ قرآن پاڪ پوري طرح لوح محفوظ کان دنيا جي آسمان جي طرف لاٿو ويو، پوءِ اتان حضرت جبرئيل ويهن سالن جي عرصي ۾ ٿورو ٿورو ڪري نازل ٿيو. هن رات کي شب مبارڪ هن ڪري فرمايو ويو آهي ته هن ۾ قرآن پاڪ نازل ٿيو ۽ هميشه هن رات ۾ خير ۽ برڪت نازل ٿئي ٿي، دعائون قبول ڪيون وڃن ٿيون. ف ۴ پنهنجي عذاب جو. ف ۵ پوري سال جا رزق، موت ۽ حڪم. ف ٦ پنهنجي محبوب رسول خاتم الانبياء محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن کي ۽ کانئن اڳين نبين سڳورن کي.

وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۘ اِنْ كُنْتُمْ مُّوْقِنِيْنَ ٧ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ؕ
آسمانن ۽ زمين جو ۽ جو ڪجھ انهن جي وچ ۾ آهي جيڪڏهن توهان کي يقين هجي وڪ ان کان سواءِ ڪو به عبادت جي لائق نه آهي اهو ئي جياري ٿو ۽ ماري ٿو
رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ٨ بَلْ هُمْ فِيْ شَكٍّ يَّلْعَبُوْنَ ٩ فَارْتَقِبْ
توهان جو رب ۽ توهان جي اڳين پيءُ ڏاڏن جو رب آهي وڦ بلڪ اهي شڪ ۾ پيا کيڏن ٿا وڦ پوءِ تون اُن ڏينهن جو
يَوْمَ تَاْتِي السَّمَآءُ بِدُخَانٍ مُّبِيْنٍ ١٠ يَّغْشَى النَّاسَ ؕ هٰذَا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ١١
انتظار ڪر جڏهن آسمان هڪ کليل دونهون آڻيندو جيڪو ماڻهن کي ڍڪي ڇڏيندو وڦ اهو آهي دردناڪ عذاب.
رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُوْنَ ١٢ اَنّٰى لَهُمُ الذِّكْرٰى وَقَدْ
ان ڏينهن چوندا اي اسان جا رب اسان کان عذاب هٽاءِ اسان ايمان آڻيون ٿا وڦ انهن کي نصيحت ڪٿان ٿيئي وڦ حالانڪ
جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مُّبِيْنٌ ١٣ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوْا مُعَلَّمٌ مَّجْنُوْنٌ ١٤ اِنَّا
وٽن صاف بيان ڪندڙ رسول تشريف آڻي چڪو وڦ پوءِ ان کان منهن ڦيرايائون ۽ چوڻ لڳا سيکاريل ديوانو آهي. وڦ
كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيْلًا اِنَّكُمْ عَآئِدُوْنَ ١٥ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ
اسان ڪجھ ڏينهن جي لاءِ عذاب کوليون ٿا توهان وري سڳيو ڪم ڪندؤ وڦ. جنهن ڏينهن اسان سڀ کان وڏي
الْكُبْرٰى ۚ اِنَّا مُنْتَقِمُوْنَ ١٦ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَآءَهُمْ
پڪڙ ڪنداسي وڦ بيشڪ اسان بدلو وٺڻ وارا آهيون ۽ بيشڪ اسان انهن کان اڳ فرعون جي قوم کان امتحان ورتو ۽ انهن وٽ
رَسُوْلٌ كَرِيْمٌ ١٧ اَنْ اَدُّوْٓا اِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ ؕ اِنِّيْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ١٨ وَّ
هڪ معزز رسول تشريف وٺي آيو. وڦ ته الله جي ٻانهن کي منهنجي حوالي ڪريو وڦ بيشڪ مان توهان جي واسطي امانت وارو رسول آهيان.
اَنْ لَّا تَعْلُوْا عَلَى اللّٰهِ ۚ اِنِّيْٓ اٰتِيْكُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ١٩ وَاِنِّيْ عُذْتُ
۽ الله جي مقابلي ۾ سرڪشي نه ڪيو بيشڪ مان توهان وٽ هڪ روشن سند آڻيان ٿو وڦ ۽ مان پناه وٺان ٿو پنهنجي رب ۽
بِرَبِّيْ وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُوْنِ ٢٠ وَاِنْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا لِيْ فَاعْتَزِلُوْنِ ٢١
توهان جي رب جي هن کان جو توهان مون کي پٿرن سان چٿيو. وڦ ۽ جيڪڏهن توهان منهنجو يقين نٿا ڪريو ته مون کان پاسو ڪري ڇڏيو. وڦ
فَدَعَا رَبَّهٗٓ اَنَّ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُوْنَ ٢٢ فَاَسْرِ بِعِبَادِيْ لَيْلًا اِنَّكُمْ
پوءِ ان پنهنجي رب کان دعا گهري ته خدايا هي ڏوهاري ماڻهو آهن. اسان حڪم فرمايو ته منهنجي ٻانهن وڦ کي راتو رات وٺي نڪر ضرور توهان جو
مُّتَّبَعُوْنَ ٢٣ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا ؕ اِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُوْنَ ٢٤ كَمْ تَرَكُوْا
پيڇو ڪيو ويندو. وڦ ۽ درياءَ کي ايئن هر جاءِ تان خالي ڇڏ وڦ بيشڪ اهو لشڪر ٻوڙيو ويندو. وڦ ڪيترائي ڇڏي ويا

وڪ ته اهو آسمانن ۽ زمين جو رب آهي ته پوءِ يقين ڪريو ته محبوب محمد مصطفیٰ صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن سندس رسول آهن.

وڦ انهن جو اقرار علم ۽ يقين سان نه آهي، بلڪ انهن جي ڳالهه ۾ ٺٺول ۽ مسخري شامل آهي ۽ اهي پاڻ سڳورن سان مسخري ڪن ٿا. پوءِ رسول ڪريم محبوب عظيم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن انهن تي دعا ڪئي ته يارب! انهن کي اهڙي ست سالن ڏڪر جي مصيبت ۾ مبتلا ڪر، جهڙن ستن سالن جو ڏڪر حضرت يوسف عليه السلام جي زماني ۾ موڪليو هيئي. اها دعا مستجاب ٿي ۽ حضور پرنور محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کي ارشاد فرمايو ويو.

وڦ اهڙيءَ طرح قريشن تي ڏڪر جو سال آيو ۽ ايستائين ان جي سختي ٿي، جو اهي ماڻهو مردار کائي ويا ۽ بک کان ان حال کي پهچي ويا، جو جڏهن مٿي ڏسندا هئا آسمان جي طرف نظر ڪندا هئا ته انهن کي دونهون ئي دونهون معلوم ٿيندو رهندو يعني ڪمزوريءَ جي ڪري نگاهن ۾ اوندهي اچي ويندي هئي ۽ ڏڪر جي ڪري زمين خشڪ ٿي ويئي، مٽي اڏامڻ لڳي. غبار هوا کي ميرو ڪري ڇڏيو. هن آيت جي تفسير ۾ هڪ هي قول به آهي ته دونهين مان مراد اهو دونهون آهي، جيڪو قيامت جي نشانين مان آهي ۽ قيامت جي قريب ظاهر ٿيندو. اوڀر ۽ اولهه ان سان ڀرجي ويندا. چاليهه ڏينهن ۽ راتيون رهندو. مؤمن جي حالت ته ان سان ايئن ٿي ويندي، جيئن زڪام ٿي وڃي ۽ ڪافر مدهوش ٿيندا. انهن جي نڪ، ڪنن ۽ بدن جي ٻين سوراخن مان دونهون نڪرندو.

وڦ ۽ تنهنجي محبوب نبي صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي تصديق ڪريون ٿا.

وڦ يعني اهڙي حالت ۾ اهي ڪيئن نصيحت قبول ڪندا.

وڦ ۽ ظاهر معجزا ۽ چٽيون نشانيون پيش فرمائي چڪو.

وڦ جنهن کي وحي جي غشي طاري ٿيڻ جي وقت جنات اهي ڪلما تلقين ڪري وڃن ٿا. (معاذ الله تعالیٰ).

وڦ جنهن ڪفر ۾ هيئو، انهيءَ جي طرف موٽندؤ. اهڙيءَ طرح ايئن ئي ٿيو. هاڻي فرمايو وڃي ٿو ته ان ڏينهن کي ياد ڪريو.

وڦ ان ڏينهن مان مراد قيامت جو ڏينهن آهي يا بدر جو ڏينهن.

وڦ يعني حضرت موسیٰ عليه السلام.

وڦ يعني بني اسرائيلن کي منهنجي حوالي ڪريو ۽ جيڪي شدتون ۽ سختيون انهن تي ڪريو ٿا، انهن کان ڇوٽڪارو ڏيو.

وڦ پنهنجي نبوت ۽ رسالت جي صدق جي. جڏهن حضرت موسیٰ عليه السلام اهو فرمايو ته فرعونين کيس قتل جي ڌمڪي ڏني ۽ چيائون ته اسان توکي سنگسار ڪنداسون. پوءِ پاڻ فرمايائين. وڦ يعني منهنجي توڪل ۽ اعتقاد ان تي آهي، مون کي توهان جي ڌمڪيءَ جي ڪا پرواه نه آهي. الله تعالیٰ منهنجو بچائڻ وارو آهي. وڦ منهنجي ايذائڻ جي پويان نه لڳو. انهن ان کي به نه مڃيو. وڦ يعني بني اسرائيلن. وڦ يعني فرعون پنهنجي لشڪر سان گڏ تنهنجي پويان لڳندو. اهڙي طرح حضرت موسیٰ عليه السلام روانو ٿيو ۽ درياءَ تي پهتا ۽ لٺ هنيائين ته ان ۾ ٻارهن خشڪ رستا پيدا ٿي ويا، پاڻ بني اسرائيلن سان گڏ درياءَ مان لنگهي ويا. پويان فرعون ۽ سندس لشڪر اچي رهيو هو. پاڻ گهريائين ته لٺ هڻي وري درياءَ کي ملائي ڇڏي ته جيئن فرعون ان مان لنگهي نه سگهي. پوءِ کيس حڪم ٿيو. وڦ ته جيئن فرعوني انهن رستن کان درياءَ ۾ داخل ٿي وڃن. وڦ حضرت موسیٰ عليه السلام کي اطمينان ٿي ويو ۽ فرعون ۽ سندس لشڪر درياءَ ۾ غرق ٿي ويو ۽ انهن جو سمورو مال ۽ متاع ۽ سامان اتي رهجي ويو.

مِنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿۲۵﴾ وَّزُرُوْعٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ﴿۲۶﴾ وَّنَعْمَةٍ كَانُوْا فِيْهَا
باغ ۽ چشمان. ۽ پوکون ۽ سٺيون جايون. ف۲۵ ۽ نعمتون جن ۾ بي فکر گذاريندا
فٰكِهِيْنَ ﴿۲۷﴾ كَذٰلِكَ ۟ وَاَوْرَثْنٰهَا قَوْمًا اٰخَرِيْنَ ﴿۲۸﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَآءُ
هُئا. ف۲۶ اسان ائين ئي ڪيو ۽ انهن جو وارث ٻي قوم کي ڪري ڇڏيو. ف۲۷ پوءِ انهن تي نه آسمان رنو ۽ نه زمين
ع ۱/۲۹ ۱۴ وَالْاَرْضُ وَمَا كَانُوْا مُنْظَرِيْنَ ﴿۲۹﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ مِنَ
ف۲۸ ۽ انهن کي مهلت نه ڏني وئي ف۲۹ ۽ بيشڪ اسان بني اسرائيل کي ذلت جي عذاب کان ڇوٽڪارو
الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ﴿۳۰﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ ۭ اِنَّهٗ كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۳۱﴾
بخشيو. ف۳۰ فرعون کان بيشڪ اهو تڪبر وارو حد کان لنگهندڙن مان هو
وَلَقَدِ اخْتَرْنٰهُمْ عَلٰى عِلْمٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۲﴾ وَاٰتَيْنٰهُمْ مِّنَ الْاٰيٰتِ
۽ بيشڪ اسان انهن کي ف۳۱ ڄاڻي واڻي چونڊيو اُن زماني وارن کان. ۽ اسان انهن کي اهي نشانيون عطا فرمايون
مَا فِيْهِ بَلٰٓؤٌا مُّبِيْنٌ ﴿۳۳﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَيَقُوْلُوْنَ ﴿۳۴﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا مَوْتَتُنَا
جن ۾ صريح انعام هو. ف۳۲ بيشڪ اهي ف۳۳ چون ٿا. اهو ته نه آهي مگر اسان جو هڪ ئي پيري مرڻ
الْاُوْلٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِيْنَ ﴿۳۵﴾ فَاْتُوْا بِاٰبَآىِٕنَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۳۶﴾
ف۳۴ ۽ اسان اٿاريا نه وينداسين ف۳۵ پوءِ اسان جا ابا ڏاڏا وٺي اچو جيڪڏهن توهان سچا آهيو. ف۳۶
اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ ۙ وَّالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ اَهْلَكْنٰهُمْ ۡ اِنَّهُمْ كَانُوْا
ڇا اهي بهتر آهن ف۳۷ يا تبع جي قوم ف۳۸ ۽ جيڪي انهن کان اڳي هئا ف۳۹ اسان انهن کي هلاڪ ڪري ڇڏيو ف۴۰ بيشڪ اهي
مُجْرِمِيْنَ ﴿۳۷﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ﴿۳۸﴾ مَا
ڏوهاري ماڻهو هئا ف۴۱ ۽ اسان نه خلقيو آهي آسمانن ۽ زمين ۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي راند جي طور تي ف۴۲ اسان
خَلَقْنٰهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۳۹﴾ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ
انهن کي نه بڻايو مگر حق سان ف۴۳ پر انهن مان گهڻا نٿا ڄاڻن ف۴۴. بيشڪ فيصلي جو ڏينهن ف۴۵ انهن سڀني جو مقرر
مِيْقَاتُهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۴۰﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِيْ مَوْلًى عَنْ مَّوْلًى شَيْـًٔا وَّلَا هُمْ
وقت آهي. جنهن ڏينهن ڪو به دوست ڪنهن به دوست جي ڪنهن به ڪم نه ايندو ف۴۶ ۽ نه انهن جي مدد
ع ۲/۳ ۱۵ يُنْصَرُوْنَ ﴿۴۱﴾ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ اللّٰهُ ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿۴۲﴾ اِنَّ شَجَرَتَ
ٿيندي ف۴۷ مگر جنهن تي الله رحم ڪري ف۴۸ بيشڪ اهو ئي عزت وارو مهربان آهي. بيشڪ ٿوهر جو وڻ

منزل ٦

ف۲۵ آراسته پيراسته ۽ سينگاريل. ف۲۶ عيش ڪندا غرور ڪندا هئا. ف۲۷ يعني بني اسرائيلن کي جيڪي نه انهن جا همرمذهب هئا نه رشتيدار نه دوست. ف۲۸ ڇو ته اهي ايماندار نه هئا ۽ ايماندار جڏهن مري ٿو ته ان تي آسمان ۽ زمين چاليهه ڏينهن تائين روئن ٿا. جيئن ترمذي جي حديث ۾ آهي، مجاهد کي چيو ويو ته ڇا مؤمن جي موت تي آسمان ۽ زمين روئن ٿا. فرمايائين ته زمين ڇو نه روئي ان ٻانهي لاءِ جيڪو زمين کي پنهنجن رڪوعن ۽ سجدن سان آباد رکندو هو ۽ آسمان ڇو نه روئي ان ٻانهي تي، جنهن جي تسبيح ۽ تڪبير آسمان ۾ پهچندي هئي. حسن جو قول آهي ته مؤمن جي موت تي آسمان ۽ زمين وارا روئن ٿا. ف۲۹ توبه وغيره جي لاءِ عذاب ۾ گرفتار ڪرڻ کان پوءِ. ف۳۰ يعني غلامي ۽ سخت خدمتن ۽ محنتن کان ۽ اولاد جي قتل ڪرڻ کان، جيڪو انهن کي پهچندو هو. ف۳۱ يعني بني اسرائيلن کي. ف۳۲ جو انهن جي لاءِ درياءَ ۾ خشڪ رستا ناهيا، ڪڪر کي سائبان ڪيو، مَنّ ۽ سلوىٰ لاٿو، ان کان سواءِ ٻيون نعمتون ڏنيون. ف۳۳ مڪي جا ڪافر. ف۳۴ يعني هن زندگي کان پوءِ هڪ موت کان سواءِ اسان جي لاءِ ٻيو ڪو حال باقي نه آهي، ان مان انهن جو مقصد بعث يعني موت کان پوءِ زنده ڪرڻ جو انڪار ڪرڻ هو، جنهن کي ايندڙ جملي ۾ واضح ڪري ڇڏيائين (ڪبير). ف۳۵ موت کان پوءِ زنده ڪري. ف۳۶ هن ڳالهه ۾ ته اسان مرڻ کان پوءِ زنده ڪري اٿاريا ويندا سون. مڪي جي ڪافرن اهو سوال ڪيو هو ته قصي بن ڪلاب کي زنده ڪري ڏيو، جيڪڏهن موت کان پوءِ ڪنهن جو زنده ٿيڻ ممڪن هجي ۽ اها انهن جي جاهلانه ڳالهه هئي، ڇو ته جنهن ڪم جي لاءِ وقت مقرر هجي، ان جو ان وقت کان اڳ وجود ۾ نه اچڻ ان جي ناممڪن هجڻ جو دليل نه ٿو ٿئي ۽ نه ان جو انڪار صحيح ٿئي ٿو. جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن نئين ڄميل ٻڙ يا پوني کي چئي ته هاڻي ان مان ميوو ڪيو ۽ ورنه اسان نه مڃيندا سون ته ان مان ميوو نڪري سگهي ٿو ته ان کي جاهل قرار ڏنو ويندو ۽ ان جو انڪار صرف بيوقوفي يا رد ائي هوندي. ف۳۷ يعني مڪي جا ڪافر زور ۽ قوت ۾. ف۳۸ تبع حميري يمن جو بادشاهه ايمان وارو هو ۽ سندس قوم ڪافر هئي، جيڪا نهايت قوي طاقتور ۽ گهڻي تعداد ۾ هئي. ف۳۹ ڪافر امتن مان. ف۴۰ سندن ڪفر جي ڪري. ف۴۱ ڪافر بعث جا انڪاري. ف۴۲ جيڪڏهن مرڻ کان پوءِ اٿڻ ۽ حساب وثواب نه هجي ته پوءِ خلق جي پيدائش صرف فنا جي لاءِ هوندي ۽ اهو عبث ۽ لعب آهي، ته پوءِ ان دليل مان ثابت ٿيو ته ان دنيوي زندگي کان پوءِ اُخروي زندگي ضرور آهي، جنهن ۾ حساب ۽ جزا هجي. ف۴۳ جو طاعت تي ثواب ڏيون ۽ معصيت تي عذاب ڪريون. ف۴۴ ته پيدا ڪرڻ جي حڪمت هيءَ آهي ته حڪيم جو فعل عبث نه ٿو ٿئي. ف۴۵ يعني قيامت جو ڏينهن، جنهن ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجن ٻانهن ۾ فيصلو فرمائيندو. ف۴۶ ۽ قرابت ۽ محبت نفعو نه ڏيندي. ف۴۷ يعني ڪافرن جي. ف۴۸ يعني مؤمنن کان سواءِ جو اهي الله تعاليٰ جي اذن سان هڪ ٻئي جي شفاعت ڪندا. (جمل).

معانقة

الزَّقُّوْمِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْاَثِيْمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِيْ فِي الْبُطُوْنِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ

ف٤٩ گنهگارن جو کاڌو آهي ف٥٠ ڳريل ٽامي وانگر پيٽن ۾ ٽهڪي ٿو. ٽهڪندڙ پاڻيءَ جي

الْحَمِيْمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوْهُ فَاعْتِلُوْهُ اِلٰى سَوَآءِ الْجَحِيْمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوْا فَوْقَ

جوش وانگر ف٥١. ان کي پڪڙيو ف٥٢ پوءِ زوري گهليو جهنم جي وچ ڌار ڏانهن. پوءِ ان جي مٿي تي ٽهڪندڙ پاڻيءَ جو

رَاْسِهٖ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيْمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْكَرِيْمُ ﴿٤٩﴾ اِنَّ

عذاب وجهو. ف٥٣ چک ف٥٤ هاڻ تون ئي وڏو عزت وارو شرف وارو آهين. ف٥٥ بيشک هيءُ آهي

هٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهٖ تَمْتَرُوْنَ ﴿٥٠﴾ اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ مَقَامٍ اَمِيْنٍ ﴿٥١﴾

اهو ف٥٦ جنهن ۾ توهان شک ڪندا هئا ف٥٧ بيشک خوف وارا امان جي جاءِ ۾ آهن ف٥٨

فِيْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿٥٢﴾ يَّلْبَسُوْنَ مِنْ سُنْدُسٍ وَّاِسْتَبْرَقٍ

باغن ۽ چشمن ۾. پائيندا سخت پٽ ۽ نرم ريشم ف٥٩ آمهون سامهون ٿي

مُّتَقٰبِلِيْنَ ﴿٥٣﴾ كَذٰلِكَ وَزَوَّجْنٰهُمْ بِحُوْرٍ عِيْنٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُوْنَ فِيْهَا

ف٦٠ اهڙيءَ طرح آهي ۽ اسان انهن کي پرڻائينداسون نهايت ڪاري روشن ۽ وڏين اکين وارين. ان ۾ هر قسم جا ميوا

بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنِيْنَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوْقُوْنَ فِيْهَا الْمَوْتَ اِلَّا الْمَوْتَةَ

گهرندا ف٦١ امن امان سان. ف٦٢ ان ۾ موت کان سواءِ ف٦٣ وري موت نه چکندا

الْاُوْلٰى وَوَقٰهُمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكَ ذٰلِكَ

۽ الله انهن کي باهه جي عذاب کان بچائي ورتو. ف٦٤ تنهنجي رب جي فضل سان اهائي وڏي

هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٥٧﴾ فَاِنَّمَا يَسَّرْنٰهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٥٨﴾

ڪاميابي آهي. پوءِ اسان هن قرآن کي تنهنجي ٻوليءَ ۾ ف٦٥ آسان ڪيو من اهي سمجهن ف٦٦

ع ٣/١٧/١٦

فَارْتَقِبْ اِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُوْنَ ﴿٥٩﴾

پوءِ تون انتظار ڪر ف٦٧ اهي به ڪنهن انتظار ۾ آهن ف٦٨.

سُوْرَةُ الْجَاثِيَةِ ٤٥ مَكِّيَّةٌ ٦٥ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | اٰيَاتُهَا ٣٧ رُكُوْعَاتُهَا ٤

سورة جاثيه مڪي آهي. هن ۾ ٺ الله نهايت مهربان رحم واري جي نالي سان شروع ف١ ٺ ستٽيهه آيتون ۽ چار رڪوع آهن

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ اِنَّ فِي السَّمٰوٰتِ

ڪتاب جو نازل ڪرڻ الله عزت ۽ حڪمت واري جي طرفان آهي. بيشک آسمانن ۽ زمين

ف٤٩ ٿوهر هڪ خبيث نهايت ڪڙو وڻ آهي، جهنمين جي خوراڪ هوندو. حديث شريف ۾ آهي ته جيڪڏهن ان ٿوهر جو هڪ قطرو دنيا ۾ ڪيرايو وڃي ته دنيا وارن جي زندگي خراب ٿي وڃي. ف٥٠ ابوجهل جو ۽ سندس ساٿين جو، جيڪي وڏا گنهگار آهن. ف٥١ جهنم جي ملائڪن کي حڪم ڏنو ويندو ته. ف٥٢ يعني گنهگار کي. ف٥٣ ۽ ان وقت جهنمين کي چيو ويندو ته. ف٥٤ هن عذاب کي. ف٥٥ ملائڪ اهو ڪلمو توهين ۽ ذلت جي لاءِ چوندا ته جو ته ابوجهل چوندو هو ته بطحاء ۾ مان وڏو عزت ۽ ڪرم وارو آهيان، ان کي عذاب جي وقت اهو طعنو ڏنو ويندو ۽ ڪافرن کي به اهو چيو ويندو. ف٥٦ عذاب، جيڪو توهان ڏسو ٿا. ف٥٧ ۽ ان تي ايمان نه آڻيندا هيو. هن کان پوءِ پرهيزگارن جو ذڪر فرمايو وڃي ٿو. ف٥٨ جتي ڪو خوف نه آهي. ف٥٩ يعني ريشم جا باريڪ ۽ ٿلها لباس. ف٦٠ جو ڪنهن جي پٺي ٻئي جي طرف نه ٿئي. ف٦١ يعني جنت ۾ پنهنجن جنتي خادمن کي ميون حاضر ڪرڻ جو حڪم ڏيندا. ف٦٢ جو ڪنهن قسم جو انديشو ئي نه ٿيندو ۽ نه ميون جي گهٽ ٿيڻ جو، نه ختم ٿي وڃڻ جو، نه نقصان ڪرڻ جو، نه ٻئي ڪو. ف٦٣ جيڪو دنيا ۾ ٿي چڪو. ف٦٤ ان کان جو ڇوٽڪارو عطا فرمايو. ف٦٥ يعني عربي ۾. ف٦٦ ۽ نصيحت قبول ڪن ۽ ايمان آڻن، پر آڻيندا نه. ف٦٧ انهن جي هلاڪت ۽ عذاب جو. ف٦٨ توهان جي موت جي. (قيل هٰذه الاٰية منسوخة باٰية السيف)

ف١ سُوْرَةُ جَاثِيَةٍ جو نالو سورة شريعه به آهي. هيءَ سورة قُلْ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا واري آيت کان سواءِ مڪي آهي. هن ۾ چار رڪوع، ستٽيهه آيتون، چار سؤ اناسي ڪلما ۽ هڪ هزار هڪ سؤ ايڪانوي حرف آهن.

وَالْاَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۝۳ وَفِيْ خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ اٰيٰتٌ
۾ نشانيون آهن ايمان وارن جي واسطي. ول۲ ۽ توهان جي پيدائش ۾ ول۳ ۽ جيڪي جانور اهو پکيڙي ٿو انهن ۾
لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ۝۴ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ
نشانيون آهن يقين وارن جي واسطي ۽ رات ۽ ڏينهن جي مٽا سٽا ۾ ول۴ ۽ ان ۾ جو الله آسمان کان
مِنْ رِّزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيْفِ الرِّيٰحِ اٰيٰتٌ لِّقَوْمٍ
روزي جي سبب برسات کي لاٿو پوءِ ان سان زمين کي جياريائين ان جي مري وڃڻ بعد ۽ هوائن جي گردش ۾
يَّعْقِلُوْنَ ۝۵ تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِاَيِّ حَدِيْثٍۭ
ول۵ نشانيون آهن عقلمندن جي واسطي. هي الله جون آيتون آهن جي اسان توتي حق سان پڙهون ٿا
بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ۝۶ وَيْلٌ لِّكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ۝۷ يَّسْمَعُ اٰيٰتِ
پوءِ الله ۽ اُن جي آيتن کي ڇڏي ڪهڙي ڳالهه تي ايمان آڻيندا. خرابي آهي هر وڏي بهتان گهڙيندڙ گنهگار جي واسطي. ول۶
اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ
الله جي آيتن کي ٻُڌي ٿو جو اُن تي پڙهيون وڃن ٿيون پوءِ هٺ ڪري ٿو وڏائي ڪندي ول۷ جڻ ته انهي ٻڌيون ئي نه هجن
اَلِيْمٍ ۝۸ وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيٰتِنَا شَيْـًٔا اتَّخَذَهَا هُزُوًا اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
پوءِ ان کي خوشخبري ٻڌاءِ دردناڪ عذاب جي ۽ جڏهن اسان جي آيتن مان ڪنهن تي واقف ٿئي ٿو ته ان کي مسخري ڪري
مُّهِيْنٌ ۝۹ مِنْ وَّرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِيْ عَنْهُمْ مَّا كَسَبُوْا شَيْـًٔا وَّ
وٺي ٿو انهن جي واسطي خواري جو عذاب آهي. انهن جي پٺيان جهنم آهي ول۹ انهن کي ڪو به فائدو نه ڏيندو
لَا مَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْلِيَآءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝۱۰ هٰذَا هُدًى
سندن ڪمايل ول۱۰ ۽ نه اُهي جن کي الله کان سواءِ حمايتي ناهيو هئائون ول۱۱ ۽ انهن جي واسطي وڏو عذاب آهي.
ع ١ ١٧ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّنْ رِّجْزٍ اَلِيْمٌ ۝۱۱ اَللّٰهُ الَّذِيْ
هي ول۱۲ وات ڏيکارڻ آهي ۽ جن پنهنجي رب جي آيتن کي نه مڃيو انهن جي واسطي سخت دردناڪ عذاب آهي.
سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيْهِ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَ
الله آهي جنهن دريا توهان جي وس ۾ ڪري ڇڏيو ته ان ۾ سندس حڪم سان ٻيڙيون هلن ۽ هن لاءِ ته ان جو
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝۱۲ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
فضل تلاش ڪريو ول۱۳ ۽ هن لاءِ ته حق مڃيو. ول۱۴ ۽ توهان جي واسطي ڪم ۾ لڳايائين جو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ول۱۵

ول۲ الله تعالىٰ جي قدرت ۽ ان جي وحدانيت تي دلالت ڪرڻ واريون.
ول۳ يعني توهان جي پيدائش ۾ ان جي قدرت ۽ حڪمت جون نشانيون آهن، جو نطفي کي خون بنائي ٿو، خون کي ڏڳ ڪري ٿو، رت جي ڏڳ کي گوشت جو ٽڪر، ايستائين جو پورو انسان بنائي ڇڏي ٿو. ول۴ جو ڪڏهن گهٽجن ٿا، ڪڏهن وڌن ٿا ۽ هڪ اچي ٿو ٻيو وڃي ٿو. ول۵ جو ڪڏهن گرم هلي ٿي، ڪڏهن سرد، ڪڏهن ڏکڻ ڪڏهن اتر ڪڏهن اوڀر ڪڏهن اولهه کان ول۶ نضر بن حارث جي لاءِ.
شانِ نزول:- چيو ويو آهي ته هيءَ آيت نضر بن حارث جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪو عجم جا قصا ۽ ڪهاڻيون ماڻهن کي ٻڌائي قرآن پاڪ جي ٻڌڻ کان روڪيندو هو ۽ هيءَ آيت هر اهڙي شخص جي لاءِ عام آهي، جيڪو دين کي نقصان رسائي ۽ ايمان آڻڻ ۽ قرآن ٻڌڻ کان تڪبر ڪري. ول۷ يعني پنهنجي ڪفر تي. ول۸ ايمان آڻڻ کان. ول۹ يعني موت کان پوءِ انهن جو انجام ڪار ۽ نتيجو دوزخ آهي. ول۱۰ مال، جنهن تي اُهي گهڻو ناز ڪندڙ آهن. ول۱۱ يعني بت، جن کي پوڄيندا هُئا. ول۱۲ قرآن شريف. ول۱۳ بحري سفرن سان ۽ واپارن سان ۽ ٽٻيون هڻي موتي وغيره ڪڍڻ سان. ول۱۴ اُن جي نعمت ڪرم ۽ فضل ۽ احسان جو. ول۱۵ سج، چنڊ ۽ ستارا وغيره.

جَمِيْعًا مِّنْهُ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۳﴾ قُلْ لِّلَّذِيْنَ

۽ جو ڪجهه زمين ۾ ف۱۶ پنهنجي حڪم سان بيشڪ ان ۾ نشانيون آهن سوچيندڙن جي واسطي. ايمان وارن کي

اٰمَنُوْا يَغْفِرُوْا لِلَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا ۢ بِمَا كَانُوْا

فرماءِ ته انهن کان درگذر ڪن جيڪي الله جي ڏينهن جي اميد نٿا رکن ف۱۷ جيئن الله هڪ قوم کي سندس ڪمائي جو بدلو

يَكْسِبُوْنَ ﴿۱۴﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۫ ثُمَّ اِلٰى

ڏي ف۱۸ جيڪو چڱا ڪم ڪري ته سندي لاءِ ۽ جيڪو برا ڪم ڪري ٿو ته پنهنجي نقصان لاءِ ف۱۹ پوءِ

رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ ﴿۱۵﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَ

پنهنجي رب جي طرف موٽايا ويندؤ. ف۲۰ ۽ بيشڪ اسان بني اسرائيل کي عطا ڪيو ڪتاب ف۲۱ ۽ حڪومت

النُّبُوَّةَ وَرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۶﴾ ۚ وَاٰتَيْنٰهُمْ

۽ نبوت ۽ اسان انهن کي پاڪ ۽ سٺي روزي ڏني ف۲۲ ۽ انهن کي سندن زماني وارن تي فضيلت ڏني ف۲۳ ۽

بَيِّنٰتٍ مِّنَ الْاَمْرِ ۚ فَمَا اخْتَلَفُوْٓا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ ۙ بَغْيًا ۢ

۽ اسان انهن کي ان ڪم جا روشن دليل ڏنا ف۲۴ پوءِ انهن اختلاف نه ڪيو ف۲۵ مگر ان کان پوءِ جو وٽن علم اچي چڪو

بَيْنَهُمْ ؕ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِيْ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿۱۷﴾

ف۲۶ هڪ ٻئي جي ساڙ کان ف۲۷ بيشڪ تنهنجو رب قيامت جي ڏينهن انهن ۾ فيصلو ڪري ڇڏيندو جن

ثُمَّ جَعَلْنٰكَ عَلٰى شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ

ڳالهين ۾ اختلاف ڪندا هُئا. پوءِ اسان ان ڪم جي ف۲۸ سٺي رستي تي توهان کي مقرر ڪيو ف۲۹ پوءِ انهي واٽ تي هل

الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸﴾ اِنَّهُمْ لَنْ يُّغْنُوْا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ وَاِنَّ

۽ نادانن جي سڌن جو ساٿ نه ڏي ف۳۰ بيشڪ اهي الله جي مقابلي ۾ تو کي ڪو به ڪم نه ڏيندا

الظّٰلِمِيْنَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۹﴾ هٰذَا

۽ بيشڪ ظالم هڪ ٻئي جا دوست آهن ف۳۱ ۽ پرهيزگارن جو دوست الله آهي. ف۳۲

بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿۲۰﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِيْنَ

هي ماڻهن جون اکيون کوليندڙ آهي ف۳۳ ۽ هدايت ۽ رحمت آهي يقين وارن جي واسطي. ڇا جن برا

اجْتَرَحُوا السَّيِّاٰتِ اَنْ نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ

ڪم ڪيا ف۳۴ سمجهن ٿا ته اسان انهن کي انهن جهڙو ڪنداسين جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا

ف۱۶ جانور، وڻ ۽ نهرون وغيره. ف۱۷ جيڪي ڏينهن ان مؤمنن جي مدد جي لاءِ مقرر فرمايا آهن الله تعاليٰ جي ڏينهن مان اهي واقعا مُراد آهن، جن ۾ اهو پنهنجن دُشمنن کي گرفتار ڪري ٿو. بهرحال انهن اميد نه رکڻ وارن مان مُراد ڪافر آهن ۽ معنيٰ هيءَ آهي ته ڪافرن کان جيڪي ايذاءَ پهچن ۽ انهن جا ڪلما جيڪا تڪليف پهچائن، مسلمان انهن کي معاف ڪن، جهيڙو نه ڪن. (وقيل ان الاٰية منسوخة باٰية القتال). شانِ نزول: هن آيت جي شانِ نزول ۾ ڪيترائي قول آهن: هڪ هي ته غزوه بني مصطلق ۾ مسلمان بير مريسيع تي لٿا: هي هڪ کوهه هو، عبدالله بن اُبي منافق پنهنجي غلام کي پاڻي جي لاءِ موڪليو، اهو دير ڪري آيو ته ان کان سبب دريافت ڪيائين. ان چيو ته حضرت عمر فاروق رضي الله تعاليٰ عنه کوهه جي ڪناري تي ويٺو هو، جيستائين محبوب نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه جون مشڪون نه ڀريون، تيستائين اُن ڪنهن کي پاڻي ڀرڻ نه ڏنو. اهو ٻڌي ان بدبخت انهن سڳورن جي شان ۾ گستاخانه ڪلما چيا. حضرت عمر فاروق کي ان جي خبر پئي ته پاڻ تلوار کڻي ڪري تيار ٿيو، ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي. ان تقدير تي هيءَ آيت مدني آهي مقاتل جو قول آهي ته قبيله بني غفار جي هڪ شخص مڪه مڪرمه ۾ حضرت عمر رضي الله تعاليٰ عنه کي گاريون ڏنيون، پاڻ ان کي پڪڙڻ جو ارادو ڪيائين، ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ۽ هڪ قول هي آهي ته جڏهن آيت مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا نازل ٿي ته فنحاص يهودي چيو ته محمّد (محبوب صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن) جو رب محتاج ٿي ويو (معاذالله تعاليٰ). ان کي ٻڌي ڪري حضرت عمر فاروق رضي الله تعاليٰ عنه تلوار کڻي ۽ اُن جي تلاش ۾ نڪتو. حضور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن ماڻهو موڪلي کيس واپس گهرايو. ف۱۸ يعني سندن عملن جو. ف۱۹ نيڪي ۽ بُرائي جو ثواب ۽ عذاب ان جي ڪرڻ واري تي آهي. ف۲۰ اهو نيڪن ۽ برن کي سندن عملن جي جزا ڏيندو. ف۲۱ يعني توريت. ف۲۲ انهن ۾ ڪثرت سان نبي سڳورا پيدا ڪري. ف۲۳ حلال ڪشادگي سان گذرڻ ۽ سندس قوم جي مالن ۽ شهرن جو مالڪ ڪري ۽ منّ ۽ سلويٰ نازل فرمائي ڪري. ف۲۴ يعني دين جي امر ۾ حلال ۽ حرام جي بيان ۽ محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي مبعوث ٿيڻ جون. ف۲۵ حضور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي بعثت ۾. ف۲۶ ۽ علم اختلاف جي زوال جو سبب ٿئي ٿو ۽ هتي انهن ماڻهن جي لاءِ اختلاف جو سبب ٿيو. ان جو باعث هي آهي ته علم انهن جو مقصود نه هو، بلڪ انهن جو مقصود مرتبي ۽ رياست جي طلب هئي، انهي ڪري انهن اختلاف ڪيو. ف۲۷ ته انهن محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن جي جلوه افروز ڪان پوءِ پنهنجي دبدبي ۽ رياست جي انديشي ڪان پاڻ سڳورن سان حسد ۽ دشمني ڪئي ۽ ڪافر ٿي ويا. ف۲۸ يعني دين جي. ف۲۹ اي حبيب خدا صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم! ف۳۰ يعني قريش جي سردارن جي، جيڪي پنهنجي دين جي دعوت ڏين ٿا. ف۳۱ ضرف دُنيا ۾، آخرت ۾ انهن جو ڪو دوست نه آهي. ف۳۲ دنيا ۾ به ۽ آخرت ۾ به. ڏيپ وارن مان مُراد مؤمن آهن ۽ اڳئين قرآن پاڪ جي نسبت ارشاد ٿئي ٿو. ف۳۳ جو ان سان انهن کي دين جي امور ۾ دانائي حاصل ٿئي ٿي. ف۳۴ ڪفر ۽ گناهن جا.

سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ ع ٢ ١٠ ١٨

جو هنن جي ۽ انهن جي زندگي ۽ موت برابر ٿي وڃي ف٣٥ ڪهڙو نه برو فيصلو ڪن ٿا ف٣٦ ۽ الله آسمانن ۽ زمين کي

وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍۢ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٢﴾

حق سان بڻايو ف٣٧ ۽ هن لاءِ ته هر ساهه کي سندس ڪم جو بدلو ملي ف٣٨ ۽ انهن تي ڪو ظلم نه ٿيندو.

اَفَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَّخَتَمَ

ڀلا ڏس ته جنهن پنهنجي سڌ کي پنهنجو خدا ٺاهيو ف٣٩ ۽ الله ان کي سندس علم جي باوجود گمراهه ڪيو

عَلٰى سَمْعِهٖ وَقَلْبِهٖ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهٖ غِشٰوَةً ۭ فَمَنْ يَّهْدِيْهِ

ف٤٠ ۽ ان جي ڪنن ۽ دل تي مهر هڻي ڇڏيائين ۽ ان جي اکين تي پردو وجهي ڇڏيائين ف٤١ سو الله کان پوءِ ان کي ڪير

مِنْۢ بَعْدِ اللّٰهِ ۭ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٣﴾ وَقَالُوْا مَا هِىَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا

رستو ڏيکاري. پوءِ ڇا توهان ڌيان نه ٿا ڏيو. ۽ چون ٿا ف٤٢ ته اها ته آهي مگر اسان جي دنيا جي هيءَ ئي حياتي ف٤٣

نَمُوْتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَآ اِلَّا الدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۚ اِنْ

مرون ٿا ۽ جيئرا ٿيون ٿا ف٤٤ ۽ اسان کي هلاڪ نه ڪندو مگر زمانو ف٤٥ ۽ انهن کي ان جو علم نه آهي ف٤٦ اهي ته فقط گمان ڪري رهيا آهن ٿا

هُمْ اِلَّا يَظُنُّوْنَ ﴿٢٤﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ

ف٤٧. ۽ جڏهن انهن تي اسان جون روشن آيتون پڙهيون وڃن ف٤٨ ته بس انهن جي حجت اها ئي هوندي آهي جو چوندا آهن

اِلَّآ اَنْ قَالُوا ائْتُوْا بِاٰبَآئِنَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيْكُمْ

ته اسان جي پيءُ ڏاڏن کي وٺي اچو ف٤٩ جيڪڏهن توهان سچا آهيو ف٥٠ تون فرماءِ الله توهان کي جياري ٿو ف٥١ پوءِ توهان کي ماريندو ف٥٢

ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ

پوءِ توهان سڀني کي گڏ ڪندو ف٥٣ قيامت جي ڏينهن جنهن ۾ ڪو به شڪ نه آهي پر گهڻا ماڻهو نه ٿا

النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٦﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَيَوْمَ تَقُوْمُ ع ٣ ٥ ١٩

ڄاڻن ف٥٤. ۽ الله جي واسطي ئي آهي آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي ۽ جنهن ڏينهن قيامت قائم ٿيندي

السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَّخْسَرُ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿٢٧﴾ وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً ۣ كُلُّ اُمَّةٍ

ان ڏينهن باطل وارا گهاٽي ۾ هوندا ف٥٥ ۽ تون هر ٽولي ف٥٦ کي ڏسندين گوڏن ڀر ڪريل هر ٽولي کي سندس

تُدْعٰٓى اِلٰى كِتٰبِهَا ۭ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٨﴾ هٰذَا كِتٰبُنَا يَنْطِقُ

عمل نامي جي طرف سڏيو ويندو ف٥٧ اڄ توهان کي توهان جي عملن جو بدلو ڏنو ويندو. هيءَ اسان جي لکت

ف٣٥ يعني ايماندارن ۽ ڪافرن جو موت ۽ حياتي برابر ٿي وڃي، ايئن هرگز نه ٿيندو، ڇو ته ايماندار زندگي ۾ طاعت تي قائم رهيا ۽ ڪافر برائين ۾ ٻڏا رهيا ته پوءِ انهن ٻنهي جي زندگي برابر نه ٿي، ايئن ئي موت به يڪسان نه آهي ته مؤمن جو موت خوشخبري، رحمت ۽ ڪرامت تي ٿيو ته ۽ ڪافر جو رحمت کان مايوسي ۽ پشيماني تي. شان نزول: مڪي جي مشرڪن جي هڪ جماعت مسلمانن کي چيو هو ته جيڪڏهن توهان جي ڳالهه حق هجي ۽ مرڻ کان پوءِ اٿڻو هجي ته به اسان ئي افضل رهنداسون، جيئن دنيا ۾ اسان توهان کان بهتر رهياسون، انهن جي رد ۾ هيءَ آيت نازل ٿي. ف٣٦ مخالف سرڪش مخلص فرمانبردار جي برابر ڪيئن ٿي سگهي ٿو. مؤمن مٿانهين جنتن ۾ عزت وڪرامت ۽ عيش و راحت لهندا ۽ ڪافر اسفل السافلين ۾ ذلت ۽ توهين سان سخت ترين عذاب ۾ مبتلا ٿيندا. ف٣٧ ته سندس قدرت ۽ وحدانيت جو دليل هجن. ف٣٨ نيڪ نيڪيءَ جو ۽ برو برائيءَ جو. هن آيت مان معلوم ٿيو ته هن جهان جي پيدائش سان عدل ۽ رحمت جو اظهار مقصود آهي ۽ اهو پوري طرح قيامت ۾ ئي ٿي سگهي ٿو ته حق وارن ۽ باطل وارن ۾ امتياز ڪامل هجي. مؤمن مخلص جنت جي درجن ۾ هجن ۽ ڪافر نافرمان جهنم جي هيٺاهين ۾. ف٣٩ ۽ پنهنجي خواهش جو تابع ٿي ويو جنهن کي نفس چاهيو پوڄڻ لڳو. مشرڪن جو اهو ئي حال هو ته اهي پٿر، سون ۽ چاندي وغيره کي پوڄيندا هئا. جڏهن ڪا شيءِ انهن کي پهرين شيءِ کان سٺي معلوم ٿيندي هئي ته پهرين کي ٽوڙي ڇڏيندا هئا ۽ اِها ئي ڇڏيندا هئا ۽ ٻين کي پوڄڻ لڳندا هئا. ف٤٠ جو ان گمراهه حق کي ڄاڻي واڻي ڪري ٻي راهه اختيار ڪئي. مفسرن هن جي معنيٰ هيءَ به بيان ڪئي آهي ته الله تعاليٰ ان جي نتيجي ۽ ان جي بدبخت هجڻ کي ڄاڻيندي ان کي گمراهه ڪيو يعني الله تعاليٰ اڳيئي ڄاڻيندو هو ته هي پنهنجي اختيار سان راهه حق کان ڦرندو ۽ گمراهي اختيار ڪندو. ف٤١ ته پوءِ ان هدايت ۽ نصيحت کي نه ٻڌو ۽ نه سمجهيو ۽ راهه حق کي نه ڏٺو.

ف٤٢ بعث جي انڪاري. ف٤٣ يعني هن زندگيءَ کان سواءِ ٻي ڪا زندگي نه آهي. ف٤٤ يعني ڪجهه مرون ٿا ۽ ڪجهه پيدا ٿيون ٿا. ف٤٥ يعني ڏينهن ۽ رات جو دور، اهي انهيءَ کي مؤثر اعتقاد ڪندا هئا ۽ ملڪ الموت جو ۽ حڪم الاهيءَ سان روحن قبض ڪرڻ جو انڪار ڪندا هئا ۽ هر هڪ حادثي کي دهر ۽ زماني جي طرف منسوب ڪندا هئا. الله تعاليٰ فرمائي ٿو. ف٤٦ يعني اهي هيءَ ڳالهه بي علميءَ کان چون ٿا. ف٤٧ واقعي جي خلاف. مسئلو. حوادث کي زماني جي طرف منسوب ڪرڻ ۽ ناپسند حوادث ظاهر ٿيڻ سان زماني کي برو چوڻ ممنوع آهي. حديثن ۾ ان جي ممانعت آئي آهي. ف٤٨ يعني قرآن پاڪ جون آيتون جن ۾ الله تعاليٰ جي بعث بعد الموت تي قادر هجڻ جا دليل مذڪور آهن. جڏهن ڪافر انهن جي جواب کان عاجز ٿين ٿا. ف٤٩ زنده ڪري. ف٥٠ ان ڳالهه ۾ ته مئل زنده ڪري اٿاريا ويندا. ف٥١ دنيا ۾ ان کان پوءِ جو توهان بي جان نطفو هيؤ. ف٥٢ توهان جي عمرين جي پوري ٿيڻ وقت. ف٥٣ زنده ڪري، پوءِ جيڪو پروردگار اهڙي قدرت وارو آهي ۽ اهو توهان جي ابن ڏاڏن جي زنده ڪرڻ تي به بالیقين قادر آهي ۽ اهو سڀني کي زنده ڪندو. ف٥٤ ان کي جو الله تعاليٰ مئلن کي زنده ڪرڻ تي قادر آهي ۽ انهن جو نه ڄاڻڻ دليلن جي طرف نه واجهائڻ ۽ غور نه ڪرڻ جي سبب آهي. ف٥٥ يعني ان ڏينهن ڪافرن جو نقصان ۾ هجڻ ظاهر ٿيندو. ف٥٦ يعني هر دين واري کي. ف٥٧ ۽ فرمايو ويندو.

عَلَيْكُم بِالْحَقِّ ۚ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا

توهان تي حق ڳالهائي ٿو اسان لکندا رهيا سي وف٥٨ جيڪي ڪجھ توهان ڪيو . پوءِ اُهي

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ

جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون انهن جو رب انهن کي پنهنجي رحمت ۾ جاءِ ڏيندو وف٥٩

الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ

اهائي ڪليل ڪاميابي آهي . ۽ جن ڪفر ڪيو انهن کي فرمايو ويندو ڇا منهنجون آيتون توهان تي

فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ

پڙهيون نه ٿي ويون پوءِ به توهان وڏائي ڪندا هئا ف٦٠ ۽ توهان ڏوهاري ماڻهو هئا . ۽ جڏهن چيو ويو

وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ

بيشڪ الله جو واعدو سچو آهي وف٦١ ۽ قيامت ۾ ڪو شڪ نه آهي وف٦٢ توهان چيو ٿي اسان نٿا ڄاڻون ته قيامت ڪهڙي شيءِ آهي

إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَ

اسان ته فقط گمان ٿا رکون ۽ اسان کي وف٦٣ يقين نه آهي . ۽ انهن تي ظاهر ٿي ويون وف٦٤

حَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ

سندن عملن جون برايون وف٦٥ انهن کي گهيري ورتو ان عذاب جنهن بابت مسخري ڪندا هئا . ۽ فرمايو ويندو

كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٤﴾

اڄ اسان توهان کي ڇڏي ڏينداسين وف٦٦ جيئن توهان پنهنجي هن ڏينهن جي ملڻ کي وساريو هو وف٦٧ ۽ توهان جو ٺڪاڻو باهه آهي

ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ

۽ توهان جو ڪو به مددگار نه آهي وف٦٨ هي ان ڪري ته توهان الله جي آيتن کي مسخري ڪري ورتو ۽ دنيا جي حياتيءَ

فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلَّهِ الْحَمْدُ

توهان کي دوکو ڏنو وف٦٩ پوءِ اڄ نه اهي باهه مان ڪڍيا ويندا ۽ نه ئي انهن کي راضي ڪرڻ جي لاءِ چيو ويندو وف٧٠

رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ

پوءِ الله جي واسطي سموريون خوبيون آهن آسمانن جو رب ۽ زمين جو رب ۽ سموري جهان جو رب . ۽ انهيءَ

فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

جي واسطي وڏائي آهي آسمانن ۽ زمين ۾ ۽ اهو عزت ۽ حڪمت وارو آهي .

ع ١١ / ٢٠

وف٥٨ يعني اسان ملائڪن کي توهان جي عمل لکڻ جو حڪم ڏنو هو.

وف٥٩ جنت ۾ داخل فرمائيندو.

وف٦٠ ۽ انهن تي ايمان نه آڻيندا هيوَ.

وف٦١ مُئلن کي زنده ڪرڻ جو.

وف٦٢ اها ضرور ايندي ۽ پوءِ.

وف٦٣ قيامت جي اچڻ جو.

وف٦٤ يعني ڪافرن تي آخرت ۾.

وف٦٥ جيڪي انهن دُنيا ۾ ڪيا هئا ۽ سندن سزائون.

وف٦٦ دوزخ جي عذاب ۾.

وف٦٧ جو ايمان ۽ طاعت ڇڏي وينئُو.

وف٦٨ جيڪو توهان کي ان عذاب کان بچائي سگهي.

وف٦٩ پوءِ توهان ان جا شيدائي ٿي ويئُو ۽ توهان بعث ۽ حساب جو انڪار ڪري ڇڏيو.

وف٧٠ يعني هاڻي انهن کان هي به مطلوب نه آهي ته اهي توبه ڪري ۽ ايمان ۽ طاعت اختيار ڪري پنهنجي رب کي راضي ڪن ڇو ته ان ڏينهن ڪو عذر ۽ توبه قبول نه آهي.